

IVO SVETINA

V IMENU MATERE

2015 -2018

Dramatis personae:

Anton Santini (1845–1929)

Katarina, njegova druga žena (1850–1919)

Anton Santini ml., njun sin (1875–1892)

Ivan Santini (1851–1936), Antonov brat, doktor modroslovja, profesor matematike in fizike, kanonik, vitez Franca Jožefa

Vida Vovk, učiteljica v Zasipu in pesnica

Ivo Santini (1882–1923), Antonov in Katarinin sin

Marija Entor, por. Santini (1885–1958), njegova žena

Vladimir, ilegalno ime Ivo (r. 1908 - 1988)

Armela (r. 1907 - 1987)

Bogdan (1912 - 1939)

Vida (r. 1913 - 1993)

} njuni otroci

Leon Okrožnik, Armelin zaročenec, pozneje mož (1905 – 1942?)

Egidij Matič, Vidin zaročenec, pozneje mož (1911 – 2002)

Tatjana (r. 1939 - 1989), hči Bogdana in Mete Štraus

Tili (r. 1936), sorodnica

Mira, ilegalno ime Vlasta (1915- 2007)

Alojz, ilegalno ime Štefan, njen mož (1908 – 1942)

Nasta (r. 1941), njuna hči

Vlasta (r. 1946)

Ivo (r. 1948)

} otroka Mire – Vlaste in Vladimirja – Iva

Nastja, Armelina in Leonova hči (1941 – 1991) pop.

Hauptman Sterngrüber

Preiskovalec

PROLOG

Anton Santini: Mlada Ljubezen (1891)

1. PRIZOR

Anton Santini in Vida Vovk

ANTON

Enajst je! A jaz se še vedno obotavljam,
jesensko občudujem še naravo,
svit blede lune vedno še proslavljam
ter zrem v dolini tam šumečo Savo.

Že trikrat stopil sem pod okno nje,
že trikrat hotel ljubo sem zbuditi,
a vselej čutil sem nekako težo,
da spet sem moral odstopiti,
ko deklici bi lice naj poljubil.

Gospoda župnika poprosim rešitve,
kako naj svoji ljubi
naznanim grenko uro ločitve,
srce zdaj krči se in sedaj spet širi.
Četrto je odbilo. Dovolj sem že čakal,
dovolj pod oknom sem plakal.

Anton vrže kamenček v Vidino okno.

Pomiri srce vroče se, pomiri!
Tako! Zadel sem. Se bo zbudila
ter prišla ven pod jablano?
Ostani ob strani, zgovornost
da ji prehitro ne povem nesreče ...
O da do zdaj mogel sem molčati!
Ti veš, da nisem mogel govoriti
o nesreči tej, ker za dolgo, dolgo
morava se kmalu ... ločiti?
Kar storil sem, sedaj me to kaznuje.

Vstopi Vida.

VIDA

Srce nocoj mi zaspati ne more.
Da prideš, vedela sem, skoraj gotovo.

ANTON

Obljubil sem ti bil.

VIDA

Tu sèm sediva, da s hiše oče naju ne zapazi.

ANTON

Na prsi se nasloni mi, ljubezniva.

VIDA

Čuj! Stopinje! Ko da nekdo lazi
tu krog grmičevja, na levi strani.

ANTON

Pač ptičica ...

VIDA

Močnejše je zapelo!

ANTON

Tedaj je velik ptič, najbrž gavran!

VIDA

Najbrž ...

In pozno v temno noč sem prisluškovala,
saj prišel po navadi si hitreje.

Kje si se pač zamudil?

ANTON

Bil sem pod oknom.

VIDA

Pesmi sem prebrala,
srce je tvoje, Anton, blago v njih odprto.

Najbolj pa se mi je zadnjič dopadla
tista o ljubezni , ki gorí za drago
v plamtečem srcu iz vrstice vsake.

Gotovo časa so te mnogo stale.

Nekatere so Prešernu v vsem enake.

ANTON

Če so se ti zares tako dopadle,
obdrži jih, saj sem jih spisal zate, Vida.

I. DEJANJE

1. PRIZOR

Žirovnica, 1892

Anton in Katarina

ANTON

Sneg ga je popolnoma zasul.

KATARINA

Le kje je dobil revolver?

ANTON

Pri kanoniku prav gotovo ne.

KATARINA

Vse poletje je prebiral njegove spise v *Domu in svetu*.

ANTON

Kanonikovi spisi so vendar poučni, vero v življenje budijo, ne pa v smrt.

KARAINA

Le kje je dobil revolver?! Kupiti ga ni mogel, saj ni imel denarja. Mar ga je ukradel?!

ANTON

Kakšen sošolec morda ...

KATARINA

Le zakaj? Zakaj?

ANTON

Kdo bi vedel, kdo videl v njegovo srce ...

KATARINA

Zdaj je mrtvo, hladno, zmrznjeno ... V njem je samo še nič ... Saj vere tako ali tako ni bilo... Je kanonik večkrat dejal, da je kazal izraziti odpor do boga ...

ANTON

Bil je svojeglav, trmoglav ... tak kot vsi tvoji ...

KATARINA

Aha, sedaj sem jaz, vsi moji, kot praviš, krivi za njegovo smrt ...

ANTON

Samomor!

KATARINA

Kaj pa tista učiteljica v Zasipu? Mar se ni poleti družil z njo, hodil dol do Save ... ji baje celo pesmi pisal ...

ANTON

Vida? Starejša od njega je, godilo ji je, da se je tak mladenič sukal okoli nje, brez obveznosti, brez nevarnosti ... Pa še dolgčas ji je preganjal ...

KATARINA

Sedaj ni ne obveznosti, kot praviš, niti nevarnosti ... saj ga ni več! Antona, mojega Antona ni več!

ANTON

Najinega Antona ni več!

2. PRIZOR

VIDA

Dajal mi je svoje pesmi ... mladostniške, nezrele, a tako iskrene, pristrčne ... Nisem imela srca, da bi mu rekla, da niso nič vredne! Dijaška ljubezen! (*Premor*) A zdaj, zdaj ga ni ... več ... Zdaj ko ves svet slavi rojstvo Jezuščkovo, njega ni več! Da se je ustrelil? O bog! Le kako! Kako je to mogel storiti Zdaj bodo vsi kazali name! Ti si kriva, zaradi tebe se je ustrelil, ker ga nisi uslišala! In kako naj bi ga, tega prijetnega dijačka ... Baje ni zapustil nobenega poslovilnega pisma. Še sreča! Kaj, če bi v njem omenjal mene ... Pa so naju srečevali, ko sva se sprehajala ...

3. PRIZOR

Anton, Katarina, Kanonik

KATARINA

O, bog, zakaj si tako krivičen?

KANONIK

Bog ni krivičen, Katarina. Zakon protislovja nam narekuje spoznanje, da ja neskončna pravičnost lastnost božja.

KATARINA

In zakaj je potem Anton to storil? Si sam vzel življenje! Saj to je greh!

ANTON

Povej Ivan, ti ki si doktor modroslovja, kaj se je moralo zgoditi v tem fantu, da je storil konec? Ti moraš poznati odgovor.

KANONIK

Tako kot vsi mladi, se je tudi Anton rad prepuščal bujni domišljiji; kako z lahkoto se porajajo v duši razne misli, včasih lepe, vzorne, a le malokdo se vpraša, zakaj si takó in toliko domišlja?

KATARINA

In zakaj si je izbral prav ... smrt? Saj menda ni smrt posledica prebujne domišljije!

KANONIK

Ni si izbral smrti, v njem so prevladale čutne zaznave, njegov duša se je napolnila s stanji, ki vdrejo vanjo preko čutnih zaznav.

ANTON

Ivan, povej po domače, prosim te. Saj ne pišeš razprave za *Dom in svet*.

KANONIK

Razumem vaju, vajina žalost je tudi moja, a poskušam vama razložiti, zakaj se je Anton ubil. (*Premor*) V njem se je naselila predstava o idealni osebi ...

KATARINA

... in kdo naj bi bila ta oseba?

KANONIK

Verjetno neko dekle, v katero se je zaljubil ...

ANTON

Vida iz Zasipa ...

KATARINA

Učiteljica ... saj je starejša od njega ...

KANONIK

V Antonovi duši se je naselila njena podoba in se nenehno obnavljala – temu se reče *Reproduktion der Vorstellungen* – vedno močnejše, vedno silnejše ...

KATARINA

Pa saj sta se le poredko srečevala ...

KANONIK

Razumeti ljubezen je tako kot razumeti boga. Neskončnost boga in ljubezni je nedoumljiva. Nek modri mož je že pred stoletji zapisal, da ljubezen določno prirojeni trpljenje, ki izhaja iz gledanja in pretiranega premišljevanja o lepoti nasprotnega spola, zaradi česar si ena oseba bolj kot karkoli drugega želi objema druge osebe ...

KATARINA

Res je moral biti moder, ta mož ... verjetno ni nikdar nobene objel ...

ANTON

In zakaj si je izbral ravno njo?

KATARINA

Njo, zaradi katere ga ni več.

KANONIK

Človek je sestavljen iz bistvenih lastnosti, ki so bolj ali manj skupne vsem, in nebistvenih. In prav nebistvene, tiste, po katerih se med seboj ločimo, omogočajo, da se človek zaljubi v drugo bitje.

KATARINA

In vera? Je mar imel premalo vere?

KANONIK

Vere v ljubezen preveč, vere v življenje premalo ...

KATARINA

Mar ni ljubezen življenje?

ANTON

Kaj pa vera v boga? Saj je živel pri tebi in bil deležen kar najbolj vzvišene in iskrene vere v stvarnika.

KANONIK

Bog je ideja, najvišja ideja, in zato nadčutna. Anton je iz dneva v dan bolj tonil v svoja čustva, porojena iz čutnih zaznav, iz oboževanja nje, za katero je menil, da mu ne naklanja dovolj pozornosti ... In prav to ga je gnalo v obup

KATARINA

Pa je ohranjeno kakšno njeno pismo?

KANONIK

Preden se je v četrtek odpeljal z vlakom, je vse, kar je hranil, zažgal. Štedilnik je bil poln pepela ... se mi je še čudno zdelo ... le šolski zvezki in knjige so ostale.

KATARINA

Saj ga bomo položili v blagoslovljeno zemljo?

KANONIK

Seveda, četudi naj bi še vedno veljalo, da naj bi samomorilce pokopali za zidom.

KATARINA

Nikar! Tega ne bi preživela!

KANONIK

Idejo nramnega dobrega zajemamo iz lastne duše in le po njej lahko sodimo dejanja drugih ljudi. Uresničevati jo moramo, taka je naša dolžnost.

4. PRIZOR

Katarina umiva mrtvega sina. Anton leži gol na veliki mizi v jedilnici.

KATARINA

Ta voda ne spere s tebe bolečin, ki so te obnorele,
da si vzel v roke svoje življenje in ga zavrget kot smet.

V tej vodi sem te umival, ko sem te povila;
tedaj se je odprla rana, kri naju je zalila, da je bila
samo volja neba, da sva ostala živa.

Boleči sad mojega telesa, ne veš kako sem trepetala
za vsak tvoj korak, kako sem prisluhnila vsaki tvoji besedi!
Nato si se začel oddaljevati, naš dom, kot da ni bil več tvoj,
strmel si tja nekam, tja onkraj, kjer se ti je prikazovalo,
kdo ve kakšno življenje ... Zdaj bled in mrzel in gol ležiš
pred menoj, že mlad moški ... da se te skoraj ne upam dotakniti.

A rodila sem te, del mene si, meso mojega mesa,
zato je voda, s katero te umivam, studenec solz,
ki bodo tekale, dokler tudi jaz ne odidem za teboj ...

5. PRIZOR

Vida in Kanonik.

KANONIK

Na pogrebu si me prosila, hči moja, da bi rada govorila z menoj.

VIDA

Antonova smrt ...

KANONIK

Je za vse nas breme ... težko breme, ker si je sam vzel življenje, življenje, ki mu ga je bog dal ...

VIDA

Bil je zaljubljen ... vame ...

KANONIK

Vem, a ne le jaz ... tudi njegova mati in oče vesta ...

VIDA

In zdaj sem jaz kriva ... tako vsi govorijo, če pa molčijo, si tako mislijo ...

KANONIK

Hči moja, o človekovi krivdi sodi in razsodi bog. V Antonu, ko se je bil ustrelil, ni bilo vere. In če kdo, se lahko čutim krivega jaz, ki sem skrbel zanj, ko je bival pri meni v Ljubljani. Bral je moje spise, v katerih sem opozarjal na moč čutnega predstavljanja, ki je nižji pojav psihičnega življenja.

VIDA

In kaj je potem ljubezen?

KANONIK

Ločiti moramo ljubezen med ljudmi, ki je omejena na poželenje in zadovoljevanje čutnih zaznav.

VIDA

Je potem resnična ljubezen le ljubezen do boga?

KANONIK

Nikakor ne. Ljubezen med moškim in žensko je sveta, saj se iz nje rodijo otroci, je tako rekoč nujna za nadaljevanje človeškega rodu.

VIDA

Ampak ... jaz Antonu nisem nikoli nič obljubljala ... brez pričakovanj, sem mu rekla, sprehajala sva se ob Savi, vse tja do Lancova, se pogovarjala, včasih mi je povedal kakšno svojo pesem ...

KANONIK

Vida, hči moja, tudi ti pišeš pesmi. Sem jih nekaj prebral v *Vrtcu*.

VIDA

Ah, to so bile bolj vaje ...

KANONIK

Ne bi rekel, dovolj zrele so in v njih izražaš tudi ljubezen do stvarnika. Ena se mi je še posebej vtisnila v spomin ... Tista, ki se začne *Moja duša je lilija* ...

VIDA

Gospod kanonik, ali sem grešila?

KANONIK

Grešila, ker ga nisi ljubila? Saj mu nisi dajala lažnih upanj, če si hotela biti njegova prijateljica – tam v Zasipu zagotovo nimaš dovolj družbe, to ni nikakršen greh.

VIDA

In zakaj se je potem ...

KANONIK

Hči moja, vedi, da je v našem rodu neka temna skrivnost ... seme, iz katerega vzcveti zla roža ...

VIDA

*Moja duša je lilija
sredi polja samotnega,
moja duša je biser lep,
sredi morja tihotnega.*

*Duša, kaj mi trepečeš vsa?
Božja ljubezen je angel tvoj;
polje samotno, tihotno morjé
čuj, govori ti: ne boj se, ne boj!*

TRST, september 1913

1. PRIZOR

MARIJA

Ne diha! Ivo! Ne diha!

IVO

Kaj je?

MARIJA

Željko ne diha!

IVO

Ne nori, le spi. Globoko spi.

MARIJA

Nič ne norim. Deček ne diha več! V spanju je umrl.

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 17

IVO

Poklicati moram zdravnika!

MARIJA

Kaj boš zdaj z zdravnikom! Ustavilo se mu je srce, ne diha več. Že ves je pomodrel. Moj deček, moj zlati deček ...

IVO

Nikar, nikar, to ni res, to ne sme biti res!

MARIJA

Še ko sem ga podojila in ga položila v zibko, je bi tako rožnat, sladek vonj je vel do njega ... ena sama toplota in milina je bil ... Ob bog, zakaj nas tako kaznuješ! Preklet bodi! Za vse večne čase!

IVO

Marija, nikar tako! Saj veš, da bog nima pri tem nič. Vse je prepuščeno le nam, ljudem, vse dobro in slabo, kar se zgodi na svetu ... Nikogar ni tam zgoraj, tam onkraj oblakov, zvezd, sonca in lune ... Samo mi smo, sami in sami sebi prepuščeni ...

MARIJA

Deček moj, želja moja, kako sem te čakala, kako sem te prvič privila k svojim prsim ... želja moja, večno boš ostal moja želja, deček moj mili!

2. PRIZOR

IVO

Premestili so me ... Vrniti se moramo na Gorenjsko ...

MARIJA

Govoril si, da si bomo tu ustvarili dom....

IVO

Saj veš, da to ni odvisno od mene ... če me hočejo, me lahko vsak trenutek premestijo ...

MARIJA

Ja seveda, saj si poštar, vedno pripravljen, da odneseš pismo na naslov, četudi je naslovnik neznan.

IVO

Ne dovolim ti, Marija, da tako govoriš z mano! Sem pomočnik nadzornika tržaške pošte. In po izobrazbi sem pravnik.

MARIJA

In zdaj naj vse to pustim in odidem nazaj ... tu bo ostal le dečkov grob in nikdar več ga ne obiščem ... ostal sam, zapuščen, od vseh pozabljen ...

IVO

Nikdar ne bova pozabila nanj! In obiskovala bova njegov grob. Obljubim ti. Sicer pa je najin dom v Žirovnici.

MARIJA

Tvoj dom!

IVO

Najin, najinih otrok

MARIJA

Ko ne moreš izpolniti obljube, so vedno drugi krivi za to ... Z otroki bom poselila hišo, gostilno, kjer bodo v pritličju razgrajali vaški čudaki, zgoraj pa naj otrokom prebiram nabožne zgodbe in prepevam ljudske pesmi ...

IVO

Marija, saj veš, da to ni odvisno od mene. Zapomni si že enkrat za vselej, da sem državni uradnik in da me oblast lahko pošlje kamor koli, tudi v Galicijo ali Bukovino ...

MARIJA

Pa saj imaš družino! Poštar si in ne vojak, ki te lahko premestijo tudi v Notranjo Mongolijo, če si jim tako zahoče ...

IVO

Morda pa bo najinim otrokom pod Stolom lepše kot tu, v tem Babilonu, kjer ne veš, v katerem jeziku bi se pogovarjal. Sicer pa bosta tudi oče in mati vesela, da se vrnemo.

MARIJA

In kje se bodo šolali otroci? Tu so dobre šole, spoštovani učitelji ...

IVO

Ne skrbi, Marija, vse se bo dobro uredilo. Za vse bom poskrbel, tako kot vedno doslej. Mar ni tako?

MARIJA

Ne ni tako, Ivo. Vedno pač nisi zmogel poskrbeti, da nas ne bi prizadela nesreča ...

IVO

Kaj hočeš reči s tem? Kaj, Marija? Povej! Mar hočeš reči, da nisem mogel, zmogel preprečiti Željrove smrti? Povej! Povej, če tako misliš! Da sem jaz kriv za smrt najinega sina? Povej! Reci!

MARIJA

Ne, ne mislim, da si ti kriv ... nihče ni kriv ... Samo ni ga več! Ni več, mojega zlatega fantička

IVO

Najinega ...

3. PRIZOR

Žirovnica na Gorenjskem, pomlad 1914

Anton Santini, njegova žena Katarina, sin Ivo, njegova žena Marija.

ANTON

Sam ne zmorem več. Devetinšestdeset let imam. Posestvo je veliko, gostilna, pa še gozdovi ... Še dobro, da si se vrnil, Vem, vem, Marija ni zadovoljna, Trst je veliko mesto, Žirovnica vas, a tu je naš rod domá, Ivo, ne pozabi! In otroci bodo odraščali doma in ne nekje na tujem.

IVO

Ne bi se vrnil, če me ne bi znova premestili. Lahko pa bi me poslali tudi v Lienz ali še kam dlje. Državni uslužbenec sem, jurist!

ANTON

A posestvo rabi gospodarja

IVO

Nisem študiral, da bi sedaj upravljal to posestvo ...

ANTON

To posestvo! To je naše, tvoje posestvo. Tu smo doma! Ne govori tako!

IVO

Govorim tako, kot čutim. Ne morem pomagati.

ANTON

Ti bom pa jaz pomagal. Ti bom natančno pokazal vse liste iz zemljiške knjige, da boš imel točno predstavo, jurist, o tem, s kakšnim premoženjem si obdarjen. Vse to je in bo tvoje. Po moji smrti samo tvoje. Antona se je ubil, France je odšel v Ameriko, se sploh ne javlja več, Marija, upam, da nisi pozabil, je umrla, ko je imela dve leti ...

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 21

Matevžu pa je ravnokar umrla žena in je popolnoma zgubljen. Zdravi se z alkoholom ... četudi se za njim ozira tista Mulejeva iz Radovljice ...

IVO

Tudi nama je umrl Željko ...

ANTON

Veliko sva prelokala, še zlasti tvoja plemenita mama ... ki se dan na dan muči z gostilno. Dêkle so vse tako zabite, da mora sama vse postoriti.

IVO

In sedaj verjetno pričakuješ. Da bo v gostilni pomagala še Marija?

ANTON

Ja, kdo pa, prmejduš!

IVO

Štiri otroke imava, štiri vnuke imaš, nekdo jih mora postaviti pokonci!

ANTON

Saj bo zmogla; Marija je krepka ženska, fejest baba, imel si srečo ...

IVO

Srečo? Je to sreča, če srečaš nekoga, ki vdre v tvoje srce kot vihar in je konec s tvojo pametjo.

ANTON

O sreči bi znal marsikaj povedati stric Ivan ...

IVO

On je teolog, verjetno bi rekel, da je bog med ljudi pravično razdelil srečo in nesrečo ...

ANTON

Če bosta Vladimir in Bogdan hotela študirat, bosta lahko stanovala pri stricu v Ljubljani. A tebe res prosim, rotim, zavedaj se, da je vse to, kar imamo, tudi tvoje in tvojih otrok in njihovih otrok otrok. Hlapci in dékle so nezanesljivi, treba jih je nadzorovati. Na Jakoba se je pri sečni gor pod Stolom zrušilo drevo. Mu je zmečkalo nogo. So mu jo morali odrezati nad kolenom. Vse sem moral plačati. Sedaj životari, dal sem mu prostor v kajži. Tam poležava v poltemi in zre nekam v neznano, vse bolj steklene oči ima. Zdravnik je rekel, da je verjetno tudi umsko prizadet.

IVO

A ne moreš, no ali ne moremo najeti kakšnega poklicnega logarja, da bo skrbel za gozdove.

ANTON

Sploh veš, koliko jih je. Sama bukev in smreka. Do trideset metrov visoko so pognala drevesa ...

IVO

A si pomisli, da bi jih nekaj prodal? Kakšnemu lesnemu trgovcu. V Trstu sem jih kar nekaj spoznal. Na primer družino Pavletič, ki zelo spretno trgujejo z lesom in to že desetletja.

ANTON

Prodajal ne bom nič! To je naše in naše bo ostalo!

4. PRIZOR

Katarina (64 let) in Marija (29 let)

MARIJA

Končno so zaspali.

KATARINA

Razvajaš jih.

MARIJA

Se dà materinska ljubezen meriti? Jo je kdaj preveč?

KATARINA

Tudi v ljubezni mora biti razumna mera. Drugače je to Affenlieben. Nenadzorovano nihanje čustvovanja ... Iz ene skrajnosti v drugo ...

MARIJA

Ne razumem te, Katarina, kaj mi hočeš povedati ...

KATARINA

Da je ta hiša, ta naš dom zaznamovan ... da ljubezen kaj hitro zbolí za smrtno boleznijo ...

MARIJA

Misliš na Toneta?

KATARINA

Ne le nanj ... poglej koliko otrok je pod to streho umrlo Tonetova sestra Marija je umrla, ko je imela komaj dve leti ...in Željko ...

MARIJA

Zakaj sedaj omenjaš Željka? Kot da rana ne bi še vedno krvavela ...

KATARINA

Odkrito bom govorila: obe sva ženski in materi. Ne razumem, kako je mogel kar sredi spanja umreti ...

MARIJA

Hočeš reči, da sem jaz kriva, da je ...

KATARINA

Tega nisem rekla, a vseeno ... nenavadno je ... Marija je umrla za davico ...

MARIJA

Tone se je pa ustrelil. In ni bil več otrok.

KATARINA

Kaj pa so zapisali v mrliškem listu? Saj so morali napisati vzrok smrti? To še tu naredijo, kaj šele v velikem mestu kot je Trst.

MARIJA

Zdravnik ni vedel, zakaj je umrl ...Željko ... Temu pojavu baje pravijo smrt v zibki ...

KATARINA

Če bi bila ob njem, morda ...

MARIJA

Praviš, da sem torej jaz kriva, da je ... Kako moreš! Saj sem vedela, da se bo začelo, samo da se bomo vrnili sèm ... Nisem se hotela vrniti, a smo se morali, ker so Iva znova premestili.

KATARINA

Marija, saj nisem tako mislila, le spraševala sem se in rekla sem si že tedaj, ko si napisala, da je moj vnuk umrl, da te bom vprašala, ko te prvič vidim. Saj nisem tako mislila

MARIJA

Ne vem, kaj si mislila. Vem samo, kaj si rekla! Tako hladna si, do mene se obnašaš sovražno ...

5. PRIZOR

Ivo in Marija.

MARIJA

Tvoja mama me ne mara.

IVO

To ni res, saj veš, da te ima rada, ampak ona težko pokaže svoja čustva. Vedno je bila taka.

MARIJA

Tudi sovraštvo je čustvo.

IVO

Ne bodi prestroga do nje ...

MARIJA

Ona je prestroga do mene! Z mano ravna, kot da bi bila tujka. Še za otroke se komaj kaj zmeni.

IVO

Mama trpi ... tiho in molče ...

MARIJA

Trpi? Le čemu? Kaj ji pa manjka?

IVO

Veš, da je moj oče trd, pretrd človek. Le za posestvo mu gre, vse svoje sile porabi, da ga vzdržuje, da skrbi za polja, gozdove ... sadovnjake ...

MARIJA

O, ko bi le ostala v Trstu! Četudi nisem imela veliko prijateljic in si bil vse dneve v pisarni, sem imela občutek, da sem svobodna. Že pogled na morje je tako pomirjujoč. Hkrati pa te navdaja z neznanim hrepenenjem, da bi kar nekam odšel, do obzorja in še čez.

IVO

O ti moja Lepa Vida!

MARIJA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 26

Nehaj! Pa v opero sva včasih šla. Tako rada imam te lepe arije. Puccini! Pojdiva enkrat v Ljubljano v Deželno gledališče. Ko bodo igrali *Gorenjskega slavčka*. Tista arija *Vsi s prihajali, njega ni bilo* ... kar solze mi privrejo v oči ... (*Marija začne tiho peti*)

*Vsi so prihajali, njega ni b'lo,
ko bi on vedel, kako mi je hudo*

IVO

Te odpeljem v Ljubljano. Te odpeljem v gledališče; gledališče naju je povežalo, saj se še spomniš? V Šelenburgovi v trafiki si prodajala karte za gledališče in tam sem te prvič videl.

MARIJA

Le kako bi pozabila tvoje prodirne, sinje oči. Kar prestrelil si me ... Potem si mi povedal, da si Prešernova žlahta, se mi je pa še toliko bolj imenitno zdelo.

6. PRIZOR

September 1914. Večer. Družina pri večerji. Anton, Katarina, Ivo, Marija.

IVO

Vpoklicali so me.

MARIJA

Vpoklicali? V vojsko?

ANTON

Vojna je. Vojna, ki se širi kot požar. Nemci so že zasedli Belgijo. Sedaj je na vrsti Francija.

IVO

In tudi Anglija je vstopila v vojno.

KATARINA

Le kaj bo z nami?

MARIJA

Ivo, zakaj so te vpoklicali? Saj imaš družino? Kam boš moral? Na fronto?

IVO

Ker sem pravnik so me vpoklicali v Prago, kjer naj bi bil namestnik šefa vojaškega zapora ...

KATARINA

V zaporu boš?

IVO

Ja, ampak ne zaprt.

ANTON

To je visoka funkcija biti namestnik šefa zapora.

MARIJA

In kaj bomo mi. Nas boš pustil same, da tu ...

KATARINA

Saj je tu tvoj dom, Marija.

IVO

Sem se odločil, da Vladkota vzamem s seboj ...

MARIJA

Si znorel! Saj ima komaj šest let, ti ga boš pa v vojno vlačil! Ne dam ga!

ANTON

Ivo, si dobro premislil? To je tvegano ...

KATARINA

Ivo, naj Vladko ostane doma. Tu mu ne bo nič hudega. In kako bodo Melica, Vidica in Bogdan to prenesli?

IVO

Vladko bo šel z menoj! Tako sem se odločil. Nočem, da останem brez družine. In v Pragi ni fronte!

MARIJA

Ivo, rotim te, pusti Vladkota tu. Prosim te! Ali ni dovolj, da sva že Željka izgubila!

IVO

Prosim te, Marija, dovoli mi. Sam ne bom zdržal tako daleč od doma! Prosim te, dovoli, da gre Vladko z menoj.

MARIJA

Sina mi boš ukradel!

ANTON

Marija, nikar!

7. PRIZOR

Anton, Katarina

KATARINA

Včasih, včasih se spomnim ...

ANTON

Spomniš ... na Antona, kajne?

KATARINA

Včasih ga kar zagledam ... vse bel ... tih ... praznih oči ...

ANTON

Še danes ne morem razumeti, zakaj ...

KATARINA

Ne morem in ne morem verjeti, da je to ... to storil, ker je bil zaljubljen v tisto učiteljico ...

ANTON

Ne vem, ne znam si predstavljati, da je ljubezen lahko tudi ... smrt ...

KATARINA

Sva se midva imela rada? Se še imava?

ANTON

Se, saj skupaj živiva, imava družino in dom ...

KATARINA

To še ne pomeni, da se ima **še vedno** rada ... Zdaj bi bil star že štirideset let ... imel bi družino ...

ANTON

Zdaj ga že triindvajset let ni ... In nihče ne ve, kakšno bi bilo njegovo življenje ... Ta uganka nima rešitve ...

KATARINA

Povej, Anton, povej mi, kakšna mora biti to ljubezen, da se zaradi nje ustreliš!?

ANTON

Presilna, neuslišana ... Tako močna, da zdrobi človeka ... da mu srce ponori ...

8. PRIZOR

Žirovnica, pomlad 1915. Prišlo je pismo iz Prage. Marija, Katarina, Anton. Marija bere pismo.

MARIJA

Končno! Pismo! Mama, Oče! Pismo je prišlo.

KATARINA

Brž preberi. Da slišimo, kako je z našima fantoma ...

ANTON

Daj že, me kar razganja ...

MARIJA

Počakajta no, da se malo umirim. (*Začne brati*)

Ljubljena moja žena!

MARIJA

Kar beri, četudi je naslovljeno samo nate ... za vse nas je ...

MARIJA

Naj te ne skrbi, midva sva si že uredila tukajšnje življenje. Praga je še večje mesto od Trsta. Res da stanujeva kar v vojaški kaznilniški stavbi, ki se nahaja v bližini Hradčanskega gradu, a stanovanje je veliko, udobno, lepo opremljeno. Imava tudi gospodinjo, tudi ona je Marija – koliko vas je! – ki skrbi za naju. Piše pa se Križka.

ANTON

V bližini gradu ... to mora biti lepo ...

KATARINA

Dobro, da imata gospodinjo ... No, daj, beri naprej ...

MARIJA

Rad bi ti poročal predvsem o najinem Vladku. Češko ne znava, malo sem ga učil, vpisal pa sem ga v avstrijsko šolo in nemščina mu ne dela težav. Če bi končal to šolo, ki je obenem osnovna šola, realka in kadetnica, bi po dvanajstih letih iz nje prišel kot mlad Fönrich, praporščak.

ANTON

Praporščak! To pa je že kar visok čin.

MARIJA

Ja menda ne bosta ostala toliko časa gori.

KATARINA

Ah, kje pa. Vojne bo kmalu konec ...

ANTON

To se sicer ne ve, ampak dvanajst let pa zagotovo ne bo trajala!

MARIJA

Kaj pa če vendar bo! Dvanajst let! Dvanajst let ne bom videla svojega Vladkota! Sem rekla, da ga ne sme vzeti s seboj!

ANTON

Pomiri se, Marija, saj bo še vse dobro. Ivo samo piše, kako bi bilo, če bi bilo ...

KATARINA

To je pa prava gorenjska modrost.

MARIJA

Dajta že mir, da bom lahko do konca prebrala (*bere*)

Iz kaznilnice ga vsako jutro v šolo odpelje moj purš.

ANTON

Madona so nobel, še purša imajo!

MARIJA

Opoldan, po končanem pouku, ga pride iskat in ga odpelje nazaj v kaznilnico. Proti večeru greva dol v mesto v različne lokale na večerje z mojimi novimi znanci in znankami. Družba je nadvse prijetna in ob pivu nam pogovor gladko teče.

MARIJA

Saj sem vedela ... saj sem vedela ...

KATARINA

Le kaj si vedela?

MARIJA

Da hodi po gostilnah in se druží s sumljivimi gospemi ...

ANTON

O tem pa nič ne piše. To si si pa kar izmislila!

MARIJA

Ja kakšne gospe pa hodijo po gostilnah ... lokalih!

KATARINA

Saj piše, da so le znanke ...

MARIJA

Do tu odmeva topovsko grmenje s Soče, da so otroci čisto preplašeni in da jim moram govoriti, da je to od nevihte. Begunci z vseh koncev. Gostilno smo morali spremeniti v začasno pribežališče. Hrano jim kuhamo kar v ta velikih piskrih. On pa po Pragi pije pivo in klepeta z »znankami« v »lokalih«!

ANTON

A je še kaj?

MARIJA

Da je njegov šef nek Šterngrbar ali kako že. In da je Vladkotu kupil uniformo ... No še to: ne le, da mi ga je odpeljal tja daleč gor na Češko, še uniformo mu je kupil. A ga bo poslal kar na fronto?!

ANTON

Ah, daj no Marija, pismo te je vznemirilo ... po tolikem času smo slišali novice o njiju dveh ... pomiri se ... vse bo še dobro ...

MARIJA

Dobro? Bo sploh še kdaj kaj dobrega na tem svetu?! Preklet svet!

KATARINA

Marija, daj no, pomiri se ... vsi mi trpimo ... in predstavljal si ona dva revčka tam daleč od doma. Hudo jima mora biti ...

MARIJA

Sam naj bi šel, kaj pa mu je bilo treba, da mi je ukradel sina!

ANTON

Kaj ukradel! A se ti je zmešalo? Daj no, zberi se.

MARIJA

Morda pa se mi bo res zmešalo od vsega hudega ...

9. PRIZOR

Marija

Oh, Ivo, ti si niti predstavljati ne moreš, kako mi je hudo ... morda tudi tebi ni lahko ... vedel si, zato si hotel, da gre Vladko s teboj ... a kaj, če se zgodi, zgodi, da ta prekleta vojna kar traja in traja ... in naju loči za vedno ... da se nikdar več ne srečamo, nikdar več ne vidimo, nikdar

več ne objamemo ... Oh, Ivo moj, zakaj, le zakaj ... Mama in oče hočeta biti prijazna z menoj, včasih imam občutek, da z menoj ravnata, kot da bi bila bolna ... sicer pa sem hudo bolna, od kar te ni ... in Vladkota ... ti bi nemara rekel, saj imaš še Melico in Vidico in Bogdana ... ja, imam jih, in se zato še bolj bojim, kakšen bo jutrišnji dan, kakšno bo drugo leto ... bojim se, ker so še majhni, a še bolj se bom bala, ko bodo odrasčali ... in če tebe in Vladkota ne bo, potem ne vem, kako bom zmogla ... Kakšna teža je to ... včasih ponoči, ko je vse tiho, ko potihnejo še topovi s Soče, se mi zdi, da slišim, kako Stol drsi navzdol, kako se bliža, ogromen in temen, da nas stisne pod seboj ... da nas zagrne večna tema ...

10. PRIZOR

Praga, pomlad 1915.

Ivo, 33 let, Hauptman Sterngrüber, 47 let. Praška vojaška kaznilnica.

STERENGRÜBER

Gospod Santini, razočarali ste me. Zelo.

IVO

Gospod hauptman Sterngrüber, ne vem, zakaj bi vas razočaral. Mar niste zadovoljni z mojim delom?

STERNGRÜBER

Na vaše delo tu v kaznilnici nimam nobenih pripomb. A tisto, kar počnete zunaj te ustanove, me je globoko razočaralo. Celo prizadelo, saj sem vam popolnoma zaupal, tako strokovno kot človeško.

IVO

Gospod hauptman Sterngrüber, res vas ne razumem.

STERNGRÜBER

Dobro, pa začniva drugače. Naštel vam bom nekaj imen, vi pa boste povedali le, če jih poznate. Velja?

IVO

Vedno sem vam na voljo, gospod hauptman Sterngrüber.

STERNGRÜBER

Beneš. Poznate?

IVO

Ne poznam.

STERNGRÜBER

Černy?

IVO

Poznam.

STERNGRÜBER

Hlavač?

IVO

Poznam.

STERNGRÜBER

Krejči?

IVO

Poznam.

Novotny?

IVO

Poznam.

STERNGRÜBER

Ta seznam je kar dolg, zato vam ga bom kar prebral: Dvořak, Kolár, Mácha, Heybal, Souček, Skrušny ... Verjetno boste rekli, da jih ne poznate.

IVO

Skrušnyja in Heybala sem nekajkrat srečal, drugih ne.

STERNGRÜBER

In kje ste jih srečevali? In kje ste se srečevali?

IVO

V različnih lokalih ...

STERNGRÜBER

V glavnem v Narodni kavarni, v posebni sobi, v kateri ste bili sami ...

IVO

Gospod hauptman Sterngrüber, res vas ne razumem, kaj hočete od mene. Poleg tega je bil z menoj vedno tudi moj sin, torej nismo ...

STRENGRUBER

Sina ste vodili s seboj predvsem zaradi kritja ...

IVO

Kakšnega kritja?

STERNGRÜBER

Gospod Santini, namestnik predstojnika vojaške kaznilnice v Pragi, ne norčujte se iz mene! Dobro veste za kaj gre! Mar ne? Sestajali ste se, in v to ste vpletli še svojega komaj sedemletnega sina, z nevarno skupino prekucuhov, tako imenovanih masarykovcev, ki si prizadevajo zrušiti monarhijo!

IVO

Gospod hauptamn Sterngrüber, avditor vojaške kaznilnice v Pragi, vaše obtožbe so popolnoma absurdne. Omenjene gospode in tudi nekatere njihovih žená sem v zadnjem letu spoznal na različnih prireditvah, plesih, slovesnostih, proslavah. O kakšnih prekucuhih, ki naj bi imeli namen zrušiti monarhijo, nimam pojma.

STERNGRÜBER

No, kdo so masarykovci pa že veste? Saj ste razgledan človek in berete tudi časopise, tako avstrijske kot nemške.

IVO

Seveda sem že slišal za gospoda Masaryka in njegove pristaše, ki si prizadevajo za t.i. humanitetni ideal, ki je predvsem vezan na narodnostno idejo ...

STERNGRÜBER

... ter na priznavanje naravnega prava vsakemu narodu. To pa ne pomeni nič drugega kot ideje o zrušitvi monarhije. In ravno zdaj, ko smo v vojni, ko se svet lomi in tisoče, na desettisoče vojakov krvavi po vsej Evropi, pa ne le po Evropo, tudi v Afriki in Aziji. To je svetovna vojna! Upam, da vam je to jasno. Nočem podcenjevati vaše naravne inteligence. In masarykovci so nič drugega kot nož v hrbet monarhiji! In vi ste se jim pridružili in za kamuflažo vlekli s seboj še svojega sedemletnega sina! Sramota za avstrijskega oficirja, in celo jurista, pa četudi ni opravil rigoroza.

IVO

Vaše obtožbe, gospod hauptman Sterngrüber, so popolnoma neutemeljene. Tako rekoč izmišljene. Nekdo me je hotel očrniti in vam poročal o stvareh, ki jih ni.

STERNGRÜBER

Nesporno dejstvo je, da ste se z omenjenimi gospodi – in nekaterimi njihovi ženami – kot ste se sami izrazili, srečevali v posebni sobi Narodne kavarne, včasih pa na še bolj konspirativnih lokacijah. Tako kot ste vi s seboj vodili svojega sina, so gospodje s sabo vodili žene – za kamuflažo! Podrobnosti bo proučilo tožilstvo in poklicani boste pred vojaško sodišče. In to po hitrem postopku. Doglej vam je prepovedan izhod iz kaznilnice, pod stalnim nadzorstvom boste. Poskrbite le, da vaš sin tega ne bo preveč občutil, saj ni nič kriv! Le to, da ima ne le nepremišljenega očeta, ampak celo zelo nevarnega, ki bi rad zrušil avstroogrsko monarhijo in to v času, ko je v vojni! Se zavedate, gospod Santini, da je to tako rekoč izdaja, veleizdaja! Kot jurist veste, kakšna je kazen.

9. PRIZOR

Žirovnica. Poletje 1915.

Marija, Katarina, Anton.

MARIJA

Že dva meseca ni nobenega pisma. Bog ve, kako sta? Kako je moj Vladko?

ANTON

Marija, vojna je, ne pozabi! Še dobro, da sploh pride kakšno pismo. Vse je v redu z njima, verjemi mi.

KATARINA

Z nami pa je vse slabše. Vse več ljudi prosi za pomoč. Kar naprej kuhamo za te uboge brezdomce, ki so pribežali s Primorskega.

MARIJA

Jaz moram skrbeti za svoje otroke! Oni so moji, ne za te ... saj so reveži, priznam, ampak ...

KATARINA

Anton, moral boš prodati vsaj del gozda. Ali tisti Čop še vedno tako sili vate?

ANTON

Ženska neumna, vojna je, koga pa sedaj zanima gozd!

KATARINA

Takrat bi ga moral prodati, ko te je prvič prosil.

ANTON

Rekel sem in rečem še enkrat: nič ne bom prodajal!

MARIJA

Tudi zaradi svojih vnukov ne?

ANTON

Zaradi nobenega! Razumeš! Gozd je gozd, je dar narave, je dediščina, ki jo bom predal svojim vnukom, ne pa prodal zaradi njih!

10. PRIZOR

Praga, maj 1915. Ivo piše pismo Mariji.

Moja nadvse ljubljena žena! Moji dragi otroci!

Zgodilo se je nekaj strašnega! Zaradi političnih intrig sem bil postavljen pred vojaško sodišče. Obtožen sem bil, da sem se združeval v prevratniški skupini tako imenovanih masarykovcev, ki naj bi si prizadevali zrušit monarhijo. Si lahko zamisliš kaj takega! Imel sem pravzaprav srečo, saj je tako dejanje okvalificirano kot izdaja, celo veleizdaja, čemur sledi smrtna kazen. Si sploh lahko zamišljaš položaj, v katerem sem se znašel! K sreči se je moj šef, gospod hauptman Sterngrüber v zadnjem trenutku potegnil zame. Tako so mi odvzeli oficirski čin in dodeljen sem nekemu madžarskemu polku v Budimpešti, ki v kratkem odide na fronto onkraj Karpatov. Si lahko predstavljaš, kaj bo z mano! A ne boj se, se bom že znašel, le da se me izogne krogla! Iz šole, ki jo je Vladko obiskoval, so ga sicer izključili, a sem ga prešolal

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 40

na drugo. Ves čas je zanj skrbela žena mojega prijatelja, ki je tudi služil vojaški rok v Pragi. Ta prijazna gospa, Helena von Hötzenndorf, je hčerka generalnega direktorja železnic. Je zelo izobražena, razumna in dobrega srca. Tako bo tudi uredila, da se bo Vladko preko Budimpešte, Dunaja in Gradca vrnil v Ljubljano in od tam na Gorenjsko. Dal sem ji vaš naslov, poslala vam bo telegram, kdaj bo Vladko odšel na pot. Je korajžen fant, zato se nič ne boj, kako bo preživel to dolgo potovanje.

Kdaj ti bom lahko napisal naslednje pismo, ne vem. In tudi ko ti ga bom, se ne ve, koliko časa bo od tam daleč izza Karpatov rabilo, da prispe v Žirovnico. Najpomembneje je, da se Vladko živ in zdrav vrne domov. Boš videla, kako fejest poba je postal. Temni lasje in modre oči. Pravi lepoteč. Zame ne skrbi. Vojna je, vsepovsod je gorje, ljudje umirajo, vojaki padajo kot snopi, ne da bi vedeli za kaj in za koga. Vsi govorijo le o Vaterlandu, očetnjavi, za katero je treba darovati celo življenje. Nisem prepričan, da je treba za domovino, ki pravzaprav ni moja, naša, dati življenje.

Objemam te, poljubljam te, stisnem k sebi svoje mile otroke. In seveda v mojem srcu je tudi skrb in ljubezen za očeta in mamo.

Tvoj Ivo

11. PRIZOR

Žirovnica, poletje 1915

Anton, Katarina, Marija, kanonik Ivan S.

ANTON

Nemci že mečejo bombe na London. Iz nekakšnih velikih balonov, cepelini jim pravijo. Česa takega svet še ni videl.

MARIJA

Kaj me briga London. Od Iva ni nobenega glasu že dva meseca. Le kaj se mu je zgodilo?! In moj Vladko!

KATARINA

Veš, da ti je pisal. A kdo ve, koliko časa rabi pismo, da pride do sèm.

ANTON

Poleg tega jih zagotovo cenzurirajo.

MARIJA

Kaj, da jih?

ANTON

Vsako pismo preberejo, preden gre na pošto. Morda pa je Ivo napisal kaj takega, da so pismo zaplenili.

MARIJA

Pa mu to vsaj povejo?

ANTON

Bog ve, prej ne kot ja.

KATARINA

Marija, saj bo vse še dobro, boš videla!

Vstopi kanonik Ivan S.

KANONIK

Dragi moji, moji trpeči. Le s težavo sem zapustil Ljubljano, saj povsod vladajo nekakšne »izjemne razmere«, kot pravijo. »Izjemne« so le v toliko, da vsega primanjkuje, ne le živeža, oblačil, zdravil, ampak predvsem sočutja in vere v dobro, ki vedno premaga zlo. V nedeljo bom daroval mašo v zabrezniški cerkvi, da podelim ubogim ljudem nekaj tolažbe. Je prišlo kakšno pismo od Iva?

MARIJA

Ni ga in ga ni. Tako trpim. Še otroci občutijo mojo nemoč in bolečino.

KANONIK

Je z Bogdanom kaj bolje?

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 42

MARIJA

Vsako noč se zbuja, v sanjah kriči, potí se, včasih se mi zdi, da kar nekaj blede.

KANONIK

Se bom dogovoril z dr. Šerkom, da ga sprejme in ga temeljito pregleda.

KATARINA

Ah, saj ni nič! To so take otroške muhe, ki slej ko prej minejo.

MARIJA

Muke, mati, muke! Otroške še hujše kot naše.

ANTON

Pridi brat, greva na vrt, da se tam v miru nekoliko pogovoriva. Marija, prinesi nama malo vipavca, je sicer že malo ciknjen, a za žejo bo vseeno dober.

KANONIK

V vojni ne molčijo le muze, ampak tudi trte ne obrodijo vinca sladkega ...

12. PRIZOR

MARIJA

MARIJA (*roki drži pismo*)

Ivo, moj Ivo, kje si? Kje so Karpati? In kdaj pride Vladko? Kdaj prideš ti, Ivo moj, moj Ivo! Vrne se, brez tebe ne bom zmogla. Ne bom, verjemi mi!

Vsi so prihajali, njega ni b'lo

13. PRIZOR

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 43

Žirovnica, pomlad 1918

Ivo, Marija.

MARIJA

Spremenil si se, Ivo.

IVO

Svet se je spremenil. Nikdar več ne bo tak, kot je bil. Milijoni mrličev so ga spremenili, izgubil je svojo nedolžnost.

MARIJA

Ne bodi tako črnogled. Če tako govoriš, se te kar bojim.

IVO

Če bi vedela, kaj vse sem doživel.

MARIJA

Vem, saj si mi pisal ...

IVO

O grozi, ki je hodila z menoj kot zla senca, ti nisem pisal. In tudi zdaj ti ne bom pripovedoval. Dvakrat so me skoraj postavili pred zid, v Zakrpatju pa sem videl živo smrt. Ne ene, na tisoče, desetisoče sem jih videl. Ob meni so sedele, pijane človeške krvi

MARIJA

Ne govori tako, Ivo. Zdaj si znova doma, tu smo mi, vsi tvoji

IVO

Otroci me sploh ne poznajo več! Armela strmi vame, kot da sem duh, Bogdan se kar trese, ko se mu približam, Vida, ta modrooka lepotička – tako je podobna tebi! – pa beži od mene. Vladimir sploh ne zna več slovensko. In kdo ve, kaj vse se je naselilo v njegovi otroški duši.

MARIJA

Se še kdaj spomniš Željka?

IVO

Samo bolečina se prebudi, ko ga zagledam, ki ga ni več. Samo boli.

MARIJA

Vse bo uredilo, Ivo, verjemi mi. Vse. Znova bomo družina ...rane se bodo zacelile ...Zaradi otrok!

IVO

Rane na telesu že, na duši pa ne ...

MARIJA

Jaz pozdravim vse tvoj rane, zaupaj mi. Poznam zdravilo ...

14. PRIZOR

Anton in Ivo, oče in sin.

ANTON

Smo slišali za Judenburg.

IVO

Strašno. Kako so jih pobili, kot pse ...

ANTON

A bilo je pogumno dejanje, časopisje je veliko pisalo o tem ...

IVO

Iz Galicije, kjer sem bil težko ranjen, so me poslali v zaledno bolnišnico, po nekaj mesecih okrevanja pa sem bil premeščen v 17. pešpolk v Judenburgu. V večini smo bili sami Slovenci. Tu sem se

srečal z revolucionarji, ki so načrtovali upor, prvi veliki vojaški upor v Avstroogrski monarhiji ...

ANTON

Hafner je bil vodja, kajne?

IVO

Anton Hafner, izjemen človek ...četudi samo tesar ...

ANTON

Pa je upornike kdo izdal?

IVO

Morda, ne vem, ampak saj veš, po navadi so posredi izdajalci ...

ANTON

In so jih kar takoj vse postrelili?

IVO

Uporne oficirje so zajeli in še istega dne so bili postavljeni pred naglo vojaško sodišče ... ki jim je izreklo smrtno kazen z ustrelitvijo ...

ANTON

In kako se je godilo tebi?

IVO

Za las je manjkalo, da tudi sam nisem prišel z njimi vred pred vojno sodišče. Morda sem bil te milosti deležen, ker sem bil invalid, in je bilo vsakomur že na prvi pogled jasno, da ne morem biti škodljiv. Četudi so v meni tlele, se razžarevale ideje o dokončnem upor proti monarhiji, tej ječi narodov.

ANTON

Saj so se Angleži, Francozi in Amerikanci že dogovorili, da mora biti vojne konec. Nemčija in z njo Avstroogrška monarhija je začela gniti v svojem jedru, tako v Berlinu kot na Dunaju ... Samo, da si se vrnil, sin moj!

IVO

A nisem več tako, kot sem bil. Rane se zacelijo, ker jih duša sprejme vase in tam tiho krvavijo vse do konca ...

ANTON

Tu je tvoj dom, tu je tvoja družina, Marija, otroci ... Boš videl, da počasi tudi duša ozdravi ...

IVO

Saj niti ne vemo, kaj je s to dušo ... sploh je?

15. PRIZOR

Anton, Katarina, Ivo, Marija.

ANTON

Ivo, moraš boš prevzeti. Jaz ne zmorem več.

KATARINA

Stara sva, posestvo zahteva veliko dela, moči, predanosti ... Za gostilno v glavnem skrbi Heda in nekaj mladih punc, ki strežejo.

IVO

Kaj je pa z Jakobom. A se je popolnoma zapil? Saj sploh ne gre več ven iz kajže.

KATARINA

Klonil je. Nima moči, da bi se spopadel z življenjem. In še Tatjana hodi naokrog z otrokom in govori, da je njegov.

ANTON

Ivo, moral boš poprijeti. Ne gre drugače.

IVO

A sem zato študiral, da bom zdaj komandiral hlapcem in deklam. V gozd pa ne stopim več, sem ga imel v Zakrpatju več kot dovolj: ves bujno zelen, naslednji trenutek pa že v ognju.

MARIJA

Ivo, poslušaj vendar, kaj ti pravi oče!

IVO

Saj ga poslušam. Zelo dobro, zato pa pravim, da nisem v stanju prevzeti odgovornost za naše posestvo. Invalid sem.

ANTON

Saj boš samo skrbel, da bo vse teklo tako kot je doslej, da naše premoženje ne bo skopnelo. Že tako ali tako je kriza in kdo ve, koliko časa bo trajala. Voja je zrušila stari, varni svet, zdaj je pred nami ena sama negotovost. In s tem se boš moral soočiti, sin moj!

KATARINA

Ne bodi sebičen, Ivo. Otroke imaš, že zaradi njih moraš poskrbeti, da bo letina, če že ne bogato, pa vsaj obrodila.

MARIJA

Name lahko računaš. Mi Entorji se nismo rodili z žlico, kaj šele zlato v ustih. Če kje na svetu, je bila v Zagorju doma revščina.

KATARINA

Vidiš, Ivo, tako kot sem jaz stala ob strani tvojemu očetu, tako Marija stoji ob tebi.

IVO

Ampak nekaj pa povem ... če bom zdaj jaz gospodar, bo po moje ... bo tako, kot bom jaz odločil ...

ANTON

Kaj pa govoriš, nesrečnež moj, še vedno bo to, kar imamo, naše! Naše!
Si razumel.

IVO

Kralj na Betajnovi ... igra.

16. PRIZOR

Žirovnica, junij 1919. Katarinina smrt.

Anton, Ivo, Marija, Kanonik.

KANONIK

Edini v tej družini sem, v katerem je vera pognala korenine. Globoke korenine. Zato vas zdaj, ko je Katarina preminula, ne morem tolažiti z življenjem onstran solzne doline, ne z molitvijo, da bodo vsi, ki verujejo Vanj, po smrti živeli večno življenje. Tako tudi Katarina, žena, mati in babica. Ker ne verujete – Anton, prosim te, da končam, kar sem se namenil povedati – v Vsemogočnega, bi vam rad rekel le, da se naša skupnost, tako družinska kot narodova, utemeljujeta na nečem, kar je vsem skupno: to pa je ljubezen do bližnjega, ki najmočnejša, neuničljiva sila, ki obstaja neveri navkljub. In Kristusov nauk je veliko spoznanje o ljubezni. Katarina nas je vse ljubila, zato smo ji dolžni vračati to ljubezen tudi zdaj, ko je odšla od nas. Njena ljubezen, tiha vdanost v vse, kar življenje dobrega in slabega nasuje v naše kašče, njena skrb za dom, ki je kljuboval tudi vojni, in po katerem danes odmeva otroški smeh in jok – vidite, smeh in jok, kajti življenje je sestavljeno iz večnih dvojic: svetloba, tema, radost, žalost, dobro, zlo ...bo ostala in trajala dar, ki nas je vse obogatil, storil za bogataše v srcu.

IVO

Stric, tudi če bi bilo v meni kaj vere, bi ta umrla tisti hip, ko sem poleg sebe videl sodruga vojaka, kako mu je granata odnesla pol trupa. Povejte mi, stric, kje je bil bog med to veliko morijo? Kam se je skril?

KANONIK

Bil je v vseh tistih, ki so verovali vanj, Ivo.

IVO

In klali ... Je bil tudi v tistih?

ANTON

Sin, ne muči nas zdaj še s takimi vprašanji. Mar ni dovolj, da smo ostali brez nje, ki je bila ... srce tega doma.

IVO

Oče, če koga mučim, mučim le sebe. V trenutku, ko mi je umrla mati, ni v meni nobene rešilne bilke upanja, vere, radosti ... Le čisti obup, ker smrt ... ker smrt je vedno le smrt tistega, ki umre. Zato, zato sem jih videl na tisoče, desetisoče smrti ...

KANONIK

Ivo, razumem te, četudi mi ne verjameš, te razumem, kajti bolečina, ki ne pozna tolažbe vere, je še toliko strašnejša.

MARIJA

Izjokajmo svojo žalost, naj solze odplaknejo bolečino, saj jok je tudi neke vrste molitev, kajne stric?

17. PRIZOR

Žirovnica, pomlad 1919

Ivo, Anton.

ANTON

Hodiš na Jesenice.

IVO

Delavstvo je treba organizirati. Zdaj se jim še slabše godi kot v monarhiji. Nova država jih izkorišča, kljub sindikatom jim ne dovoli štrajkati. Grozi jim, da nadnje pošlje orožnike in celo vojsko.

ANTON

Bodi previden, kajti današnji zavezniki so že jutri lahko tvoji sovražniki.

IVO

Saj nisem sam. Med nami je celo nekaj tovarišev, ki sem jih spoznal v Judenburgu.

ANTON

Zavedaj se, sin, da nisi sam. Družino imaš in nenazadnje si posestnik s precejšnjim premoženjem. Marsikdo te lahko obtoži, da se greš salonskega revolucionarja.

IVO

No, ta je pa bosa, oče! Že v Pragi sem se spoznal z Masarykovimi idejami in z njegovim socialnim programom.

ANTON

In za to si plačal visoko ceno! Skoraj so te obtožili veleizdaje.

IVO

Verjetno ne misliš, da se revolucionarne zadeve dogajajo brez žrtev.

ANTON

A ni treba, da si ravno ti med njimi. Tudi v Judenburgu si za las ušel krogli.

IVO

Če bi vsi tako razmišljali, oče, bi bili še vedno v kameni dobi.

ANTON

Zdaj pa pretiravaš, Ivo. Spomni se le na véliko francosko revolucijo. Na koncu so revolucionarji tekmovali med seboj, kdo bo več svoji tovarišev, soborcev poslal pod giljotino.

IVO

Junija bo v Ljubljani kongres socialdemokratske stranke. To bo začetek organiziranega boja za pravice delavstva.

ANTON

Kolikor lahko preberem v časopisju, nekateri trdijo, da je komunizem umor, nasilje, diktatura.

IVO

Reakcionarna propaganda. Komunizem je in bo uresničenje idealov. In če že omenjaš francosko revolucijo; ideali francoske revolucije so svoboda, enakost, bratstvo.

ANTON

Ali smrt! To si pa spustil? In misliš, da bo današnji hlapec lahko jutrišnji gospodar. Pa ne citiraj mi zdaj Cankarja. To je vendarle literatura!

IVO

Samo, če se nam bo uspelo združiti vse enako misleče in jih združiti v armado bojevnikov, ki bodo pripravljeni na največje žrtve ...

ANTON

Pozabljaš, sin, da si bil sam žrtev vélike morije. Ne pozabi tega! In prosim te, ne hodi prepogosto v Radovljico. Vem, da rad igraš karte, praška razvada, boš rekel, a ne igray za denar!

18. PRIZOR

Žirovnica, januar 1923

Ivo, Marija.

MARIJA

Nič te ni doma.

IVO

Posli, posli, ljuba moja.

Tudi zvečer?

IVO

Tudi zvečer ... Saj veš, da hodim na sestanke na Jesenice, včasih tudi v Kranj. Organizirati je treba delavstvo.

MARIJA

Zlasti zvečer, kajne?

IVO

Na kaj namiguješ?

MARIJA

Nič ne namigujem, sprašujem te.

IVO

Mi ne zaupaš?

MARIJA

Tudi oče, četudi že ves opešan, me vse pogosteje sprašuje, ali kaj vem o tvojih poslih?

IVO

Z njim se veliko pogovarjam o vprašanji delavskih pravic, o volilni pravici – tudi za ženske – ja, nič me tako ne glej!, in on podpira moje udejstvovanje na polju borbe za socialne pravice.

MARIJA

Vse to vem, saj si celo Vladkota peljal na kongres komunistov v Ljubljano.

IVO

Ja, in na to sem ponosen. Ker tudi Vladko, ko ne bo več Vladko, ampak Vladimir, se bo spominjal tega slovesnega in zgodovinskega dogodka. Morda bo krenil po mojih poteh. Je mar v vojni umrlo na milijone ljudi, da se ne bo nič spremenilo? So bile vse te žrte zaman? Svet je posejan z mrliči, najbogatejša setev v zgodovini ... in mora bogato obroditi ... Drugače bo vse zaman, Marija. Razumi! Z očetom pa sva se jasno dogovorila: ker on ne more več, je meni prepustil posestvo, gostilno, zdaj še pošto ... Ob vsem tem pa še moje obveznosti ...

MARIJA

... ki si si ji sam naložil na svoje rame ...

IVO

Zakaj ne rečeš ... šibke?

MARIJA

Ker te nočem žaliti. Vojna te je zaznamovala, v tebe je odložila eno čisto majhno črno, hudobno zrno, ki ... Sicer pa, mar misliš, da štirje otroci ne zahtevajo veliko pozornosti? Še zlasti Bogdan, ki je tako ... tako, kako bi rekla ... občutljiv ...

IVO

Matere jih rodite, otroke, skrbite zanje, negujete, jih vzgajate ... v vas je toliko ljubeče moči, da zmorete vse. Ne vera, materinska ljubezen premika gore.

MARIJA

Hvala za tak kompliment, a kaj naj z njim. Naj ga namažem otrokom na kruh?! Otroci rabijo tudi očeta. Tako kot dan rabi noč, sonce luno, žito dež, bukke veter ...

IVO

Seveda, očetje nimajo v sebi ljubezni, le egoizem, da se v svojih otrocih zrcali naša pomembnost, naša ... Poglej, kaj sem naredil z Vladkotom! Vojna je bila, jaz pa sem ga vzel s seboj v Prago, da sem tam z njim vred trpel ... ubogi fantič ni nič razumel ... nenazadnje niti jezika: ne češko, komaj kaj nemško ... zanj je skrbel moj purš in prijazne praške dame, s katerimi možmi sem se družil. Vladko pa je tam sedel kot lutka, oblečen v oficirsko uniformico s sabljico za pasom, da so ga vsi dotikali, božali, objemali, poljubovali in govorili, ein herziges Bübchen ...

MARIJA

Zakaj mi pripoveduješ zdaj vse to?

IVO

Ker očetje nikdar ne zmoremo prave, resnične ljubezni do svojih otrok. Gledamo jih kot svoje ... trofeje ...

MARIJA

Trofeje! Se ti je zmešalo?

IVO

Ne bom prvi v naši družini. Urban, moj praprapra stric, ali nekaj takega, je bil eden najbolj znamenitih norcev v vsej *Kašariji*. In to je bilo pred skoraj stopetdesetimi leti.

MARIJA

Pravljice mi pripoveduješ, Ivček moj! Tega ne rabim. Samo povej mi, zakaj si skoraj vsak večer v Radovljici?

IVO

S prijatelji si malo oddahnemo od celodnevnih naporov ... Poleg tega ne morem posedati v domači gostilni ... to pa se res ne bi spodobilo ...

MARIJA

Odvisno od tega, kaj počnete ...

IVO

Počnemo?! Le kaj? Kaj misliš, da počnemo? Kakšen kozarec spijemo in od časa do časa vržemo karte.

MARIJA

Da karte. Mi je Legatova povedala, da igrate za denar ...

IVO

Legatova? Ta prava! Ona, ki leta naokoli kot kura brez glave in raznaša čenče.

MARIJA

Povej mi, Ivček moj, ali res igrate za denar? To je nevarno ...

IVO

No za simbolične vsote ... sicer pa imam srečo pri kartah, kar pomenim, da je nimam ...

MARIJA

v ljubezni

IVO

Mici moja, saj veš, da te imam rad kot te nihče drug ne bi mogel. Spomin se tistega večera pred božičem, ko sva šla v Deželno gledališče in sva poslušala *Gorenjskega slavčka*. Veš, kaj sem ti rekel tedaj, se še spomniš?

MARIJA

Spomnim, spomni, a to je tako daleč, da so tiste tvoje besede že zdavnaj izpuhtele ...

IVO

Izpuhtele? So izpuhtele tudi tvoje, ko si rekla: Ivo, edino kar si želim, da te obdržim v svojem življenju.

MARIJA

In zdaj je to najino življenje. Prosim te, na zapusti me, nikdar. Vem, koliko si pretrpel, a sedaj moraš pozabiti na preteklost. Pred nami je prihodnost: svetla ali malo manj, kdo ve. Novo državo imamo, kralja, s Hrvati in Srbi smo nekakšni bratje po sili ...

IVO

Vse ti obljubim, ljubezen moja, vse. To, da zvečer skočim s prijatelji na kozarec vina in da se zabavamo z hudičevimi podob'cami, pa tudi ni tak greh! Zaupaj mi.

19. PRIZOR

Žirovnica, januar 1923.

Anton, Marija, Ivo.

ANTON

Posestvo prodaja! Da poravnava dolgove, ki si jih je nakopal s kartanjem! Uničuje nas!

MARIJA

Sem ga spraševala, pa mi je rekel, naj nič ne skrbim.

ANTON

To je zasvojenost, bolezen. To s kartanjem. Odvetnik Medija mi je povedal. Gre za velikanske vsote. Gozdove je že skoraj vse prodal.

Vstopi Ivo.

Oče, rekel sem, da ne more prevzeti vodenja posestva. Sam si me v to prisilil!

ANTON

Ti še gostilne ne bi mogel voditi. Bi vse sam popil!

MARIJA

Ivo, povej mi, je to res, kar sem slišala.

Ivo molči. Nato izbruhne.

IVO

Ni res! Kdo tako govori! Povej! Kdo me hoče znova osirati!

MARIJA

Ne bodi otročji, Ivo. Za resne zadeve gre!

ANTON

Prmejduš, da res! Si dedec ali nisi! Če imaš toliko poguma, kaj poguma, norosti, da zapravljaš naše premoženja, pa še sedaj priznaj! Porkaduš!

IVO

Kaj naj priznam?! Če verjamete govoricam ... potem že veste. Da, res je! Res! Frdamano res! Ujel sem se v past, zdaj ne morem iz nje.

ANTON

Bi te kar premlatil ...

MARIJA

Pa si pri tej kaj mislil na otroke? Na te uboge otročke, ki se te tako razveselijo, samo da te zagledajo. Melica in Vida sta zaljubljeni vate. V tebi vidita vse ... kar ... (*Marijo premaga jok*)

ANTON

Ivo, šla bova v Radovljico, k notarju, da podpiševa listino o tem, da sam ne smeš več razpolagati z našim premoženjem. Si razumel?! Upam, da se zavedaš, kaj si storil! Uničiti si hotel našo družino, naš rod, ki tu že stoletja živi. Gozdovi so preživeli vse ujme, viharje, sneg, plazove ... ti pa si jih lahkomiselno začel prodajati. Da si odplačeval dolgove, ki si si

jih nakopal s kvartopirstvom. Ne zaslužiš si, da bi še nosil naše ime. In zdaj naj jaz, pri svojih oseminsedemdesetih letih rešujem, kar se rešiti še dà!

MARIJA

Ivo, zaradi najinih otrok, zaradi najinih otrok!

IVO

Čim več sem izgubljal ... tem več sem moral igrati, da bi izgubljeno pridobil nazaj ... Saj sem samo zadolžnice podpisoval ... Sicer pa sem bil jaz sam odgovoren za naše posestvo ... tako si ti odločil, oče!

ANTON

Odločil, ker si nisem mogel misliti, da te bo pamet popolnoma zapustila. Zdaj praviš, samo zadolžnice sem podpisoval! Saj si moral vedeti, da tega denarja ne boš mogel nikdar več pridobiti nazaj!

IVO

Kar sem storil vam, tega ne morem več popraviti. Kar sem storil sebi, to še lahko ... odplačam ...

MARIJA

Ivo, zberi se in reši, kar se da rešiti. Ne pa da se zdaj smiliš samemu sebi!

20. PRIZOR

Žirovnica, 24. januar 1923.

Marija teka po hiši, išče Iva. Nikjer ga ni. Nato se povzpne na podstrešje. Zagleda Iva, kako obešen visi na tramu.

MARIJA

Ivo, Ivo moj, zakaj, zakaj? Zakaj si to storil? Sebi? Nam vsem? Ta rod je preklet! Nenehno dvigujete roke nad same sebe ... Zakaj si to storil, Ivo, zakaj? Heda, Heda, kje si, pridi pomagat! Heda!

Od spodaj se zasliši Anton glas.

ANTON

Kaj pa tako kričiš, Marija? Se je še tebi zmešalo?

MARIJA

Oče, ne hodite gor. Ivo ... Ivo se je ... Ivo je mrtev!

21. PRIZOR

Marija umiva Ivovo truplo, položeno na veliki mizi v kuhinji.

MARIJA (*Tiho poje*)

*Vsi so prihajali, njega ni b'lo,
ko bi on vedel, kako mi je hudo.*

*Zvezdice so prišle, lunca je b'la,
jaz pa sem čakala sama doma.*

*Druge imele so fante lepe,
jaz pa točila sem grenke solze.*

*Druge podajajo fantom so roke,
jaz pa umivam svoj'ga mrtvega ljubega ...*

II. DEJANJE

1. PRIZOR

Žirovnica, poletje 1928

Marija, Vladimir, Armela, Bogdan, Vida.

MARIJA

Tako sem čakala ...

VLADIMIR

Končal sem. Zaključil. Naredil maturo.

MARIJA

Zdaj se boš lahko odpočil. Pred teboj je dolgo poletje ... pod domačo streho ... Sestri in brat te tako težko pričakujejo ...

Vstopi Armela (21 let)

ARMELA

O, gospod učitelj! Fejst zgledaš, četudi za tukaj nekoliko preveč pretegnjen.

MARIJA

Ob moji kuhinji se bo že okrepil.

VLADIMI

Tudi ti, sestra, si kot da bila bi rojena v Trstu ...

ARMELA

Saj sem, trotel moj! Kot ti. In veš, da nekateri pravijo, da je Žirovnica »mali Trst«. Zakaj, sicer ne vem? Morda ker imamo nov sokolski dom, pa novo železniško postajo, pa celo dramsko skupino, ki igrajo tiste sentimentalne vaške igre, Zadnjič sva šla z Vido gledat *Junteza*. Sva se tako nasmejali, da so naju vsi gledali, saj naj bi bila igra vendar tragična.

VLADIMIR

In tvoje igranje klavirja? Kako napreduje?

ARMELA

Sama sebe ne bom hvalila ...

MARJA

Gospa profesor Fajfer pravi, da je že kar ...

ARMELA

Veliko moram vaditi ... zato bi morala imeti klavir ... doma ...

MARIJA

Armela, saj veš ...

VLADIMIR

Zdaj, mama in sestra, sem jaz prvi v tej hiši. Zato bo tako, kot bom jaz odločil. V Ljubljani poznam gospoda, ki lahko nabavi klavirje ... celo z Dunaja ... no ne bomo kupovalo ravno *bösendorferja* ...

ARMELA

Bratec moj, kaj res! Mi boš res kupil klavir? Moj najljubši, najlepši brat si!

VLADIMIR

Ti pa nekaj kupovati tiste trapaste klobuke. Že polno omaro jih imaš, pa jih še vedno kupuješ. Potem pa se sprehajaš po vasi ...

ARMELA

Ko grem na Bled, si kakšnega nadenem. Tam je toliko radovednih oči ...

VLADIMIR

Kje je pa Vida?

MARIJA

Rekla je, da gre malo na sprehod dol do Zasipa ...

Vstopi Bogdan (16 let)

VLADIMIR

Poglej ga no, ki te je bog dal!

MARIJA

Vladimir ...

BOGDAN

Ki me bo bog vzel ...

VLADIMIR

Pridi k meni, da te objamem, bratec moj!

BOGDAN

Samo še objemate me, kot bi bil kakšna plišasta igračka ... da se ob meni naužijete nežnosti, mehkobe ...

VLADIMIR

Bogdan, ne govori neumnosti. Maturiral sem na učiteljišču, zdaj sem učitelj – če dobim kje kakšno službo ...

BOGDAN

Pri meni se lahko zaposliš ... Mene lahko poučuješ o vseh tistih nedoumljivih rečeh, ki jih svet še ni videl ... baje so izumili časovni stroj ...

MARIJA

Bogdan ...

VLADIMIR

Ja, sem bral. Baje so res nekaj takega iznašli ...

BOGDAN

Jaz nič ne berem, sem samo slišal od tistih tam zgoraj ...

VLADIMIR

Bogdan, veš kaj bova storila. Jutri zjutraj bova šla na Stol in od zgoraj pogledala tako v preteklost kot v prihodnost. Boš videl, kako lepo bo! V tišini tik pod nebom se bova o vsem pogovorila. Velja?

BOGDAN

Velja, brat moj ... le če ...

Vstopi Vida. Vsa zadihana, Rdečelična.

VIDA

Sem slišala, da si prišel. Na postaji so te videli ...

VLADIMIR

In od kod si pa ti pritekla, moja modrooka lepotica?

ARMELA

Kaj pa jaz?

VLADIMIR

Ti si pa najlepša pianistka ... na gorenjskem koncu ...

VIDA

Malo sem šla na sprehod ... do Zasipa ...

BOGDAN

Kraja nesrečnega imena ...

VLADIMIR

In kar sama, Lepa Vida? Je bil s tabo kakšen zamor'c?

VIDA

Zakaj me dražiš, saj veš ... saj veš, da ...

VLADIMIR

Da se družiš s tistim Matičem ...

VIDA

... ki ga ti ne maraš ... četudi ne vem, zakaj?

VLADIMIR

O tem ne bomo danes.

VIDA

Ampak enkrat ... enkrat boš moral povedati ...

VLADIMIR

Zagotovo bom, verjemi mi ... moja lepa Vida.

2. PRIZOR

Žirovnica, januar 1933.

Armela igra na klavir. Robert Schuman, Concerto 3 in A minor, op. 54. Na divanu sedi Leon Okrožnik.

ARMELA

Vedno se zmotim na tem istem mestu ...

LEON

Ignoriraj. Če se boš preveč osredotočila na to mesto, se bo napaka pojavljala znova in znova. Ne da bi to hotela.

ARMELA

Saj nočem! Se kar samo od sebe prikrade.

LEON

Zato pa ti pravim, da se ne meni za to!

ARMELA

Tako inženirji razumete glasbo ...

LEON

Tako absolvent strojništva razume svojo Melo! Sicer pa je glasba nekaj najbolj natančnega, česar se je človek domislil. Ni mostu na svetu, ni zgradbe na svetu, ki bi bila tako natančno, hkrati pa harmonično zgrajena, kot je ena sama Schumanova klavirska etuda ... s katero se bojuješ ...

ARMELA

Saj se mi ni treba dobrikati, Leon moj. Da me imaš rad vem, da se na glasbo ne spoznaš, tudi vem.

LEON

Potem pa pustiva glasbo in se prepustiva ...

ARMELA

... tistemu, na kar se razumeš ... si to hotel reči?

LEON

Čim manj besed ...

ARMELA

... zato pa več poljubov ... a brez načrtov!

3. PRIZOR, januar 1933

Vladimir, Leon.

LEON

No pa je Hitler postal kancler. Kako lahko taka kreature, poulični hujskač postane nemški kancler?

VLADIMIR

Ker so Nemci izgubili veliko vojno ...

LEON

Ne razmem ...

VLADIMIR

Hitler Nemcem obljublja, da bo enkrat za vselej popravil krivice, ki so se jim zgodile. Reparacij tako ali tako niso odplačevali. Da vzpostavil tisočletni rajh. In odstranil vse »moteče elemente« ... Slovane, Cigane, Žide, komuniste ...

LEON

Sicer pa je naša, kolikor je sploh naša, kraljevina tudi postala uzakonjena diktatura. Se še spominjaš, kaj je bilo napisano v *Slovenskem narodu*, ko je kralj razglasil oktroirano ustavo?

VLADIMIR

Seveda se, saj to številko *Slovenskega naroda* še hranim. Pisalo je: »Gremo naprej k boljši in srečnejši bodočnosti in zaupamo v našega vladarja, ki nas vodi po tej poti s čvrsto roko«.

LEON

Zlasti s »čvrsto roko«!

VLADIMIR

S prepovedjo delovanja vseh političnih strank. A kar je zdaj najvažnejše, Leon moj, da prepoznamo demagogijo političnih strank, ki jim gre za lastno korist. Da ne nasedamo beograjski čaršiji. Edina sila, v katero je vredno zaupati, je komunistična partija ...

LEON

Ampak nenehno se poudarja njen boljševistični značaj; da je preveč po sovjetskem zgledu, da bi tudi komunisti, če bi prišli na oblast, začeli vladati s trdo roko.

VLADIMIR

Vsaka oblast je do neke mere nedemokratična. Je mar bila demokracija, ki so jo izumili Grki, demokratična? Ni bila, kajti v tisti demokraciji so imeli sužnje in to se jim je zdelo popolnoma demokratično! Sicer pa, Lev moj, midva imava kar se da revolucionarni imeni: Vladimir Iljič Uljanov Lenin in Lev Davidovič Trockij.

LEON

Ali si res dobil službo učitelja?

VLADIMIR

Res, v Lukovici.

LEON

In kako je to prenesla tvoja mama?

VLADIMIR

Mora se sprijazniti s tem. Zakaj pa sem končal učiteljišče! Zagotovo ne, da bi zdaj stal za šankom in bil izobražen birt. Nekaj bosta sestri in Bogdan že lahko pomagali mami.

LEON

Kako pa je z Bogdanom?

VLADIMIR

Ni dobro ... dr. Šerko pravi, da težko postavi dokončno diagnozo, saj ne gre za tipično psihično motnjo ... najbolj izrazita je ciklična potrtost, depresija, ki ga vsake toliko časa ovije v mrak, v katerem se kar izgubi. Ko pa mine, kot da bi se zjasnil dan, je znova poln optimizma. Celo kaj koristnega zmore postoriti. Najraje hodi z logárjem v gozdove gor pod Stolom, kolikor nam jih je ostalo, in se pogovarja z drevesi, se jih dotika, jih objema ... Logár mi je že nekajkrat rekel, da mu je kar malo nerodno, saj ne ve, kako naj bi se obnašal ...

LEON

Z Armelo načrtujeva izlet v Benetke. Kaj misliš?

VLADIMIR

Od mene ne rabita dovoljenja, Leon. Pojdita, uživajta, predajata se lepotam ... Saj moda ta navidezni mir ne bo več dolgo trajal. Samo nekaj mi obljubi.

LEON

Le kaj?

VLADIMIR

Da Armeli ne kupiš nobenega klobuka. Že polno omaro jih ima. Me včasih prime, da bi jih vse pometal skozi okno ...

LEON

Kaj pa tvoja prijateljica? Si ji že kupil kakšen klobuk?

VLADIMIR

Milena ... Kaj pa vem? Ko sva skupaj je kot ... a ko se nekaj dni, teden ali dva ne vidiva, se mi zdi, da vse zbledi ... Srce, četudi le mišica, je najbolj muhast organ ...

3. PRIZOR

Armela, Vida.

VIDA

Zakaj Vladko tako sovraži Egidija?

ARMELA

Ne vem. Le to vem, da je bil že oče s to družino sprt. Celo ded jih ni nikdar omenjal, samo zamahnil je z roko in nekaj zagodrnjal. Baje spor seže desetletja, stoletja nazaj.

VIDA

Z Egidijem se imava zares rada.

ARMELA

Imejta se, Vida moja! Imejta se, ljubezen, četudi vsak o njej govori in pesniki pojejo o njej najlepše pesmi, je redka, skrivnostna roža, ki ne vzcveti vsak dan in vsakomur. Ne méni se za Vladimirja ...

VIDA

Ampak saj si ga slišala, kaj je rekel zadnjič. Mama pa je kar molčala.

ARMELA

Veš, Vida moja, tudi mama ima rešpekt pred Vladimirjem. Po očetovi smrti je on postal gospodar, on je odgovoren za našo hišo, gostilno, pošto, posestvo ... To tudi ni tako lahko, moraš ga razumeti.

VIDA

Ti ga vedno zagovarjaš, četudi si starejša od njega.

ARMELA

Eno leto, kaj pa je to!

VIDA

Se ga tudi ti malo bojiš? Kar priznaj.

ARMELA

Ne bojim se ga, spoštujem pa ga. In rada ga imam.

VIDA

Seveda, saj sta s tvojim Leonom dobra prijatelja.

ARMELA

Ne zaradi Leona, ampak zaradi tega, ker je veliko hudega doživel. Da ga je oče med vojno vzel s seboj v Prago, je bila velika napaka. Stanoval je v zaporu, nato pa očeta zaprli in ga degradirali ter ga poslali na vzhodno fronto. Če ne bi bilo neke ljubeznive gospe Helene, ki je poskrbela, da se je Vladimir sploh vrnil domov, bi ga za vedno izgubili. Ko se je končno vrnil, ti se tega sploh ne spominjaš, ko je stopil z vlaka je svoji mami poljubil roko in ji rekel gospa.

VIDA

Ampak jaz imama Egidija tudi zelo rada.

ARMELA

Ker naši družini nista Capuleti in Montecchi, saj veš Romeo in Julija, se bodo stvari uredile in to brez mečev in strupa. Zaupaj mi, Idi moja!

4. PRIZOR

Armela in Leon. Armela igra klavir. Leon poje.

LEON

*Za logom stara lipa stoletja že cveti,
z vonjavo svet obsipa, ga s sencami hladi.
Otroške prve sanje sem pletel si pod njo,
zvesto verjel sem vanje, a kje je zdaj že to,
oj, kje je zdaj že to!*

*Za davnimi spomini grem po mladosti poti,
za logom v mesečini, glej, lipa še stoji!
A v krošnji razvihrani šepeče mi večer:
pod mano tu postani in vrnem ti tvoj mir,
oj, vrnem ti tvoj mir.*

5. PRIZOR

Marija, Armela, Vida, Bogdan. Kasneje Leon.

MARIJA

Vladimir je v zaporu.

BOGDAN

A ga bodo ubili?

ARMELA

Bogdan, ne bodo ga ... ubili!

BOGDAN

Ampak v zaporu vsakogar ubijejo. Obesijo ali pa ustrelijo. Sem bral o tem.

MARIJA

Bogdan moj, vem, da ti je hudo, ampak pomiri se. Je samo v preiskovalnem zaporu. Četudi ta lahko traja več mesecev.

VIDA

Več mesecev?

BOGDAN

Več let, sem bral ...

MARIJA

Bogdan, daj mir!

ARMELA

Kako pa to, da so ga aretirali.

MARIJA

Ne smem vam povedati, ampak nekdo, ki dobro pozna situacijo, mi je povedal, da so ga pred tremi dnevi sredi belega dne aretirali na Jesenicah, ko je vodil nekakšen sestanek ...

VIDA

Kakšen sestanek? A zdaj te že zaradi sestanka aretirajo!

MARIJA

Baje je član prepovedane komunistične partije.

ARMELA

Pa učitelj! Saj bo izgubil službo.

MARIJA

To je še najmanjše zlo. Bolj se je bati, da bodo še našo hišo začeli nadzorovati pandurji ...

BOGDAN

Sedaj ni več pandurjev, sedaj so samo še orožniki ...

MARIJA

Saj vem, Bogdan, tako se samo reče.

VIDA

In kaj bo z nami?

ARMELA

Ne, Ida moja, ne kaj bo z nami, ampak kaj bo z Vladimirjem. Morda bi pa lahko kako pomagal stric kanonik. Zagotovo ima velik vpliv in ugled.

MARIJA

Ja ga ima, ampak on je cerkveni dostojanstvenik. Kaj pa lahko stori z nekom, ki je član prepovedane komunistične stranke? (*Premor*) Morda bi res on lahko kako pomagal. Mu bom še danes pisala.

Vstopi Leon.

LEON

Sem slišal, da so Vladimirja aretirali.

ARMELA

Medtem ko sva se midva prepuščala beneškim užitkom, je Vladimir vstopil v prepovedano stranko.

LEON

To nima nič opraviti z Benetkami. Kot da bi mi hotela kaj očitati, Mela?

ARMELA

Ne vem, Leon, je bolje, da stojiš ob kraju in da ti drugi krojijo usodo, ali pa sam aktivno posežeš v dogajanje.

LEON

In si pahnjen v ječo.

ARMELA

Oportunist si, Leon.

LEON

Me ne ljubiš več?

ARMELA

To nima nič opraviti z ljubeznijo. Tudi Vladimir ima svojo izvoljenko, četudi nam jo ni še nikdar predstavil. On že ve, zakaj.

MARIJA

Otroci moji, tudi ti Leon, saj bi bil lahko moj sin, pomirite se. Ne prepirajmo se, kot da nam ne bi bilo že dovolj hudo ...še nocoj napišem pismo stricu kanoniku.

BOGDAN

Ali ga bomo lahko v zaporu kaj obiskali?

6. PRIZOR

Ljubljanski zapor, januar 1935.

Vladimir in Preiskovalec.

PREISKOVALEC

Gospod Santini, že skoraj pol leta ste tu, pa nisva prišla še nikamor.

VLADIMIR

In kam, gospod preiskovalec, naj bi po vašem morala priti? Midva?

PREISKOVALEC

Da ste notoričen zanikovalec vsega, kar vam predstavimo kot obremenilno dokazno gradivo, ste že dokazali. Zdaj je že čas, da prestopiva v drugo fazo.

VLADIMIR

Prvič, gospod preiskovalec, doslej mi niste predstavili prav ničesar, čemur bi upravičeno lahko rekli obremenilno dokazno gradivo. In če mislite, da je tako imenovana prva faza končana, vas sprašujem, kam me boste premestili, če sem bil doslej šest mesecev v samici. Kratene so mi bile osnovne pravice zapornikov, tudi političnih.

PREISKOVALEC

Četudi izpričujete dovoljšno poznavanje zakonodaje, pa pozabljate, da ustava Kraljevine Jugoslavije iz septembra 1931 izrecno prepoveduje združevanje v podtalne, teroristične organizacije, ki imajo namen zrušiti ustavno ureditev Kraljevine.

VLADIMIR

Žal se ne morem strinjati z vami, gospod preiskovalec. Ustava, ki jo je kralj Aleksander septembra 1931 razglasil, je oktroirana: torej vsiljena. Kralj je zlorabil, ne izrabil, svojo monarhično moč in jo vsilil ljudstvu. Tistemu ljudstvu, kateremu je prisegel, da bo ravnal skladno z njihovimi potrebami in željami. Torej nismo več ustavna monarhija, ampak diktatura.

PREISKOVALEC

To so težke besede, gospod Santini. Zelo težke. Vse gre v zapisnik. Zaradi takih izjav so vaši boljševistični kolegi leta preživel v Sremski Mitrovici. Ampak ker tole ni seminar na pravni fakulteti, bova na tem mestu kar končala.

VLADIMIR

S svojim ravnanjem priznavate, da nimate enega samega obremenilnega dokaza, da sem deloval podtalno, da sem hotel zrušiti monarhijo. Da sem torej nekakšen terorist. Nemara celo Gavrilo Princip.

PREISKOVALEC

Gospod Santini, zdaj pa močno pretiravate. Primerjava z Gavrilom Principom je popolnoma neprimerna. Priča le o vaši samozagledanosti samopoveličevanju, kar je ena od, to mi govorijo moje ne ravno skromne izkušnje, značilnost zagrizenih boljševikov! Ker nam zakon omogoča, da elemente kot ste vi, člane prepovedanih političnih združenj, zadržimo v preiskovalne zaporu, kolikor časa rabimo, da najdemo dovolj gradiva za obtožnico, bova najin pogovor nadaljevala čez mesec dni. Dotlej pa le dobro razmislite ... nenazadnje tudi o svoji družini. Vemo, da je vaša mati prosila za intervencijo celo kanonika dr. Santinija, a mi smo dovolj moderna država, v katero Cerkev pripada, kar je njenega, državi pa tisto, kar naš suveren kralj Aleksander meni, da je najbolje. On je absolutni suveren, zapomnite si to, gospod Santini.

7. PRIZOR

Žirovnica, julij 1936.

Marija, Vladimir, Armela, Vida, Bogdan, Leon, Egidij.

MARIJA (*Bere*)

Bogato, plodonosno, a hkrati svetniško življenje se je poslovilo iz sedanjosti v večnost, k Bogu, h kateremu je pokojni kanonik Ivan Santini

vedno strmel. Nešteti prijatelji in spoštovalci častitljivega, odličnega duhovnika, vzornega profesorja - kateheta bodo žalovali za njim. (...) Slovenski narod, zlasti pa njegovo izobraženstvo bosta poskrbela, da bo ime dr. Ivana Santinija vpisano z zlatimi črkami v našo kulturno, cerkveno in karitativno zgodovino ... Lepo, kajne?

BOGDAN

Pa gremo res vsi v večnost, ko ne moremo več živeti?

ARMELA

Bogdan moj, stric je vse svoje življenje služil Bogu in On ga je poklical k sebi, v večnost.

BOGDAN

Jaz pa ne poznam nobenega boga ...

VLADIMIR

Zahvaliti se moramo Tomu Zupanu za njegove poslovilne besede. Bom sestavil osnutek, pa ga boš, mama, pregledal in v našem skupnem imenu podpisala.

EGIDIJ

Srečna rodbina, ki ima tako plemenitega moža.

VLADIMIR

Egidij Matič, verjamem ti, da si to izrekel iz globine srca.

VIDA

Vladimir, seveda je, saj ga je poznal in se z njim celo nekajkrat pogovarjal.

VLADIMIR

Krščanska ljubezen mu je narekovala sočustvovanje z vsakomer. Tako z bogatimi kot revnimi.

EGIDIJ

In mi smo revni, bajtarji, ki si komajda zaslužimo pozornost tako visokih duhov, to hočeš reči, Vladimir? Ti, ki si komunist, tako govoriš!

MARIJA

Nehajta! Oba.

LEON

Žalost ob izgubi tako pokončnega moža ... tako vzvišenega duha, nas mora povezati ... ja, žalovanje je neke vrste obnavljanje ljubezni do pokojnika ...

EGIDIJ

Lepo govoriš, Leon, a ne vem, če je to govorica tvojega srca. Se s takšnimi sladkimi besedami nemara skušaš prikupiti, vstopiti v to trdno in imenitno hišo, ki že stoletja vsem dopoveduje, da so tu doma nekakšni izbranci ... Še Prešerna so si prisvojili.

VIDA

Nehaj, Egidij, Prešernova mama je bila naša, rojena v hiši tam za našo kajžo.

ARMELA

Kako tipično za našo družino! Za naš rod. Žalost skušamo potlačiti z jezo, prepirom, sovraštvom ...

MARIJA

Dovolj je, ne dovolim, da se ob tem žalostnem trenutku – vsi vemo, kaj je stric kanonik naredil predvsem za nas – tako nedostojno vedemo.

VLADIMIR

Stric si zasluži si lep nagrobnik. Skromen, a eleganten, da mu bo tudi tako stotero povrnjeno, kar je storil za nas, za vse nas.

BOGDAN

Pravijo, da je celo tebe spravil iz zapora.

MARIJA

Vladimir, ali koga poznaš, ki bi lahko to naredil?

VLADIMIR

Ja, mama, poznam. Mladega arhitekta, mojega prijatelja, Maksa Strenarja. Je Plečnikov učenec. Nekaj zelo lepih stvari je že naredil. Bom govoril z njim.

LEON

Ali ni on načrtoval tudi vilo Marije Vere pod Rožnikom.

VLADIMIR

Prav to.

EGIDIJ

Plečnikov učenec? Ta mora biti pa drag!

VLADIMIR

Ne Egidij, ni drag, ker ga bom prosil, da za nas naredi načrt za lepo grobnico.

VIDA

Egidij, greva malo na vrt.

EGIDIJ

Bi me rada odstranila, da ne bi delal napote, kaj?

VIDA

Zdaj pa že nehaj! Pejva.

Vida in Egidij odideta.

LEON

Saj se me nič ne tiče, ampak ...

ARMELA

Kar reči, saj boš verjetno rekel, kar vsi mislimo ...

MARIJA

Saj vemo, da so nas Matiči gledali vedno kot nekakšne kralje na Betajnovi ...

VLADIMIR

In to še preden je bil Cankar rojen!

MARIJA

In ko je Ivo skoraj zakartal vse naše premoženje, so hodil okoli naše hiše in spraševali, če rabimo kakšno pomoč. Pomoč od njih!

LEON

Ampak ... Vida ga hoče imeti za svojega ...

ARMELA

Jaz pa tebe.

MARIJA

Naj ga ima, bo že sama izkusila vso bridkost slepe ljubezni.

VLADIMIR

Glas srca je silen skoraj kot Wagnerjeve uverture, a hkrati neslišen, da še kosa ne splaši.

ARMELA

Vladimir, pesnik postajaš.

VLADIMIR

Te veščine te pa nauči enajst mesecev samice.

BOGDAN

Ali vam lahko zdaj še jaz nekaj zapojem?

MARIJA

Sine moj, kar zapoj, zapoj, saj pesem je vedno tolažnica.

BOGDAN

Kaj pa je tebe treba biló,

dete ljubó, dete lepó!

meni mladi deklici,

neporočeni materi?

MARIJA

Bogdan, kaj pa zdaj Prešerna recitiraš?

BOGDAN

Kaj pa je meni tebe treba biló

dete ljubó, dete lepó!

Meni neporočenemu,

meni, ki izpolnila se mi je želja?

Da deklico pestoval bom,

ko vi od sramu kleli boste me.

8. PRIZOR

Žirovnica, 22. avgusta 1939

Marija in Bogdan.

MARIJA

Oče si postal. Deklica je. Kako sta ji dala ime?

BOGDAN

Hotela je, da je Tatjana. A jaz ...

MARIJA

Lepo ime, rusko.

BOGDAN

Meni ni všeč.

MARIJA

Zakaj?

BOGDAN

Meni ni všeč ... da je otrok ...

MARIJA

Ja, Bogdan, saj je tvoj! Saj je tvoj?

BOGDAN

Jaz se bojim ...

MARIJA

Bogdan

Koga se bojiš? Otročka? Male punčke?

BOGDAN

Bojim se ... punčke, pa nje ... pa življenja ...

MARIJA

Sin moj nesrečni, sedaj se življenje šele zares začinja.

BOGDAN

Moje se končuje.

MARIJA

Ne govori tako! Moraš živeti, živeti, da boš videl, čutil, doživljal, kako bo Tatjana rasla, odraščala ... To je tako lepo, ti se tega sploh ne zavedaš.

BOGDAN

Se nočem zavedati! Me ne zanima. Mene je strah.

MARIJA

Poglej, Bogdan, nič ti nisem rekla, kaj šele očitala, ko so vsi govorili, da je Štrausova Meta noseča. S teboj. In ko so me, ena sama hudobija jih je, spraševali, ali se bosta vendarle poročila ... saj je greh, če je otrok nezakonski ... Vsem sem odgovorila, da se jih to nič ne tiče! Da je to samo stvar naše družine. Pa so rekli, ena sama hudobija jih je, da je naša družina tako ali tako zaznamovana s samimi grehi ... In me gledali s svojimi kravjimi očmi, ali bom reagirala, ali bom zakrila obraz, ker me bodo solze oblile. Kot da bi ne pretrpeli že dovolj, so hoteli to obesiti še na veliki zvon.

BOGDAN

Meni je življenje eno samo breme, mama! Ko sva šla pred leti z Vladimirjem na Stol, sem zagledal tisti previs tik pod vrhom ... nebo je bilo kristalno sinje, veter se je potuhnil, sonce je žarelo kot večna norost ... in tedaj sem si zaželel, da bi poletel, da bi se četudi brez kril pognal v prepad in kot kanjuh krožil nad mehkim zelenilom dolin in končno pristal, brez kril, na belem kamnu ... na melišču, po katerem bi skakali radostni gamsi ...

MARIJA

Bogdan moj, ne govori tako, srce se mi trga, čutim tvojo bolečino in hočem ti pomagati. Bodi močan, bodi oče mali Tatjani, daj ji ljubezen, ker ona ti bo to z zvrhano mero vračala. Verjemi mi. Ni treba, da se poročiš z Meto, le skrbi za svojo punčko. Lahko se naselita v kajži, jo bomo malo popravili. Napeljali električno.

BOGDAN

Ta, ki ji je ime Meta, me ne mara. Doma je rekla, je rekla ... da si ni želela otroka, a da sem jo jaz prisilil ...

Vstopita Armela in Vida.

VIDA

Čestitava! Prehitel si naju! Zdaj sva teti ...

ARMELA

Punčka je, kajne?

VIDA

Kje jo pa skrivaš?

ARMELA

Meta me je ustavila in rekla, sedaj sem končno ženska.

VIDA

Za vsakogar je otrok dar, četudi zaželen, a vedno nepričakovan. Ko bi jaz ...

ARMELA

In kako sta ji dala ime, punčki?

BOGDAN

Ona je hotela, da je Tatjana. Meni je bilo vseeno ...

Vstopi Vladimir.

VLADIMIR

Sem govoril s Štrausovimi. Sem jih prepričal, da vaju otrok ne bo pankrt. Da bomo mi poskrbeli zanj in tudi za Meto. Začasno bosta lahko živela v kajži.

BOGDAN

Jaz ne bom živel začasno. Zame je čas le ... *rabelj hudi* ...

9. PRIZOR

23. avgusta 1939.

MARIJA

Koliko jih bom morala še izgubiti, da bom oprana vseh grehov, ki jih je tisti tam zgoraj nasul v moje naročje, slepi vsemogočnež! In kaj sem grešila? Kdaj? Kako? Samo ljubezen sem razdajala ... več kot jo je bilo v meni ... Ko je umrl Željko, sem mi je svet prvič podrl, a z

nova sem ga postavila pokonci. Ivo ni bil kos vsemu, kar ga je doletelo. Ni bil slabič, ne, ni bi bil ... a moči ni imel dovolj. Moči za navadno, običajno, preprosto življenje. Morda je imel ambicije, da bi postal kaj velikega, da ustvaril kaj večjega kot je le družina, a tega ni zmogel ... Vojna ga je poškodovala, kot toliko drugih, srečni tisti, ki so umrli. In zdaj ... zdaj ko je še Bogdan prostovoljno odšel, ko mi je zapustil malo Tatjano s temi našimi modrimi očmi, zdaj ... odhaja še Vladimir. Znova bo vojna, saj je že ... Vstopil je med tiste, ki hočejo spremeniti svet, ga izboljšati ... Moram mu verjeti, da se je ves predal temu. Odšel bo, skril se bo, sam pravi, da gre v ilegalo ...

10. PRIZOR

Žirovnica, 1. junija 1941

Marija in Vladimir

VLADIMIR

Ob šestih bom moral na vlak.

MARIJA

In kdaj se boš vrnil?

VLADIMIR

Ko bomo zmagali.

MARIJA

Trdno verjameš, kajne? V zmago ...

VLADIMIR

Seveda, saj kako pa bi drugače ...

MARIJA

Lepo obleko imaš.

VLADIMIR

Za konspiracijo.

MARIJA

Vedno si veliko pozornosti posvečal »konspiraciji«. Bolj si podoben bančnemu uslužbencu kot pa ženinu revolucije ...

VLADIMIR

Manj so pozorni, če si urejen ... obrit in s kravato ...

MARIJA

Petdeset dni od vélike noči je že. Letos poletje prihaja zelo počasi, previdno, plašno, kot da ve, da ne bo poletje, ampak začetek morije. Pogledj, Vladimir, ta naš vrt: komajda je ozelenel, češnje so še trde in kisle. Škorci še čakajo na sladkost.

VLADIMIR

Kdo bo letos obral češnje?

MARIJA

Šestinpetdeset let imam. Le koliko jih bom imela, ko bomo svobodni?
Glej to sončno stran nébesa, kako je svetloba še močna ...

VLADIMIR

... zgodnjejunjska, a sonce se že spušča, za seboj vleče bleščeč prvi
junjski dan, voz, obložen – nekoč! – z radostjo, prvimi plodovi in
mladim žitom, cvetočo lipo in kostanji, ki so se že usuli.

MARIJA

Med nama je nevidna vez, ki je postala še močnejša; pred osemnajstimi
leti si sin stopil na mesto očeta, ko je njegov obraz pomodrel od
zadrgnjene vrvi.

VLADIMIR

Vojna je, mrtvi se množijo, nihče več jih ne utegne šteti, taborišča so že
postala prizorišča, kjer se kar naprej vrstijo prizori Mrtvaškega plesa.
Da bi bili koraki čim bolj elegantni, mora nekdo igrati na violino. Na
violino morda igral tudi Leon ...

MARIJA

Kako razkošen je vonj teh binkoštnic ...

VLADIMIR

Vlak prihaja, mama, moram iti ...

MARIJA

Kako sem stala nekoč davno na postaji in te čakala, da si se vrnil iz
Prage ... poljubil si mi roko, ko si stopil z vlaka ... tudi tedaj je bila
vojna ...

III. DEJANJE

1. PRIZOR

Žirovnica, konec aprila 1941.

Vida in Armela.

VIDA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 90

Otroka boš imela.

ARMELA

Seveda, z Leonom sva se poročila, da bova imel otroke. Da bomo družina.

VIDA

Pa zdaj, ko je vojna. Midva z Egidijem bova počakala, da bo vojne konec.

ARMELA

In kdaj bo to? Misliš, da bo trajala le nekaj mesecev?

VIDA

Pravijo, da jo bo kmalu konec; še pred božičem.

ARMELA

Vélika vojna je trajala štiri leta, ta bo še dlje, verjemi mi.

VIDA

In kdaj imaš rok?

ARMELA

Sredi julija. Se že tako veseliva. Leon je čisto obseden. Samo strmi v moj trebuh in se smehlja.

VIDA

Jaz si tega res ne bi upala. Kaj pa veš, kaj se lahko zgodi. Midva bova počakala.

ARMELA

Otroci so se vedno rojevali, med vojnami, takšnimi in drugačnimi ujmami, rojevali so se pregnancem, beguncem ... Zato pa smo ... zato pa je človeški rod ostal.

VIDA

A sta že izbrala ime?

ARMELA

Če bo deklica, bo Nastja, če pa bo deček, bo Željko ...

VIDA

Kot naš nesrečni bratec ...

2. PRIZOR

Marija.

Nemci so postavili bunker tik ob železniški progi, le nekaj sto metrov od našega vrta. Nenehno nas imajo na očeh. Vladimir sploh ne more priti več domov. Leona so že nekajkrat legitimirali, za dva dneva so ga celo odpeljali na Jesenice. Očitno jim je tudi on sumljiv. Le Egidij je tako previden, kar preveč. Se ustraši že, če zagleda švabsko uniformo. In pogosto jih je gostilniška soba polna. Še dobro, da Heda govori nemško, jih prej postreže in prej znebi. Saj popivajo pa ne. So pravi soldati, disciplinirani. In na sponki na pasu imajo napisano *Gott mit Uns!* Kakšna sramota! Če že s kom, bi bog moral biti z vsemi nami, ki trpimo pod to nemško nadutostjo, norostjo, ki bo svet pahnila v prepad. (*Premor*) Mala Tatjan pa je kar naprej bolna. Sem Meti in punčki dala na voljo podstrešno sobo, je že bolje kot v kajži. O Bogdan moj, zakaj, zakaj nisi zmogel teže življenja?!

3. PRIZOR

Armela in Leon.

ARMELA

Že spet so te odpeljali na Jesenice.

LEON

Nič se ne boj. Ničesar nimajo, le strašijo me. Za Vladimirja so me večkrat spraševali, če vem, kje je. In če se kaj oglasi.

ARMELA

Ljudi vozijo v Begunje ... od tam pa v taborišča ...

LEON

Mela moja, ne boj se, ob vaju bom, ne bom vaju zapustil. Nastja rabi očeta.

ARMELA

Kako temne polti je in črnih, skodranih las, kot da bi bila kakšna ciganka ...

LEON

Saj so se tod okoli potikali cigani ...

ARMELA

Ti bom dala ... dva ciganska poljuba ...

4. PRIZOR

Armela, Vida, Egidij.

ARMELA

Sem bila na Jesenicah ... sem spraševala, če vedo kje je Leon ... in so rekli, seveda vemo, frau Okroznik, v Begunjah je, na varnem, tista graščina, kako ji že pravite, se je norčeval nek oficir, Katzenstein, kar po nemško, pa ste tako ponosni na svoje slovenske, slovanske korenine!

VIDA

Morda pa ga le izpustijo ...

EGIDIJ

Če jih ne ustrelijo v Dragi ...

ARMELA

Egidij, ne govori tako ...

EGIDIJ

Oprosti Armela, ampak to so dejstva ... žalostna, huda ...

ARMELA

Kakšna dejstva?! Zate je dejstvo, da nekoga kar tako ustrelijo, samo zato, ker rečejo, da je bandit!

VIDA

Melčka moja, vem, da ti je hudo, še zlasti zdaj, ko imaš Nastjo ...

ARMELA

Imava, saj Leon še vedno je!

VIDA

Ko bi bil Vladimir tu, on bi nam znal kako pomagati ...

ARMELA

Če bi bil on tu, ga že ne bi bilo, ker bi ga zagotovo že odvedli v Begunje in nato v Drago ...

EGIDIJ

Ali pa v Dachau ali Mauthausen

5. PRIZOR

Žirovnica, jesen 1941

Marija, Vida, Egidij.

MARIJA

Vse tri so odpeljali. Nastjo, ki je imela komaj nekaj mescev.

VIDA

Kam?

MARIJA

Na komandi smo mi rekli, da so Armelo Okrožnik s hčerko Nastjo odpeljali v Ravensbrück. Za Leona pa ne vedo. Verjetno so ga dali na transport z Dachau ... Če niso z njim opravili v Dragi, je s ciničnim nasmehom dejal oberleitnant.

VIDA

Saj Nastja je še dojenček!

EGIDIJ

Sem rekel, da vojna ni čas, da bi imeli otroke.

MARIJA

Je pa čas, da imamo mrtve.

6. PRIZOR

Ljubljana, oktober 1941

Alojz – Štefan (r. 1908) in Mira – Vlasta (r. 1915)

ŠTEFAN

Čim prej moram na Gorenjsko. Spodbuditi je treba nastajanje partizanskih enot. Gôri je situacija precej drugačna kot v Ljubljanski pokrajini.

VLASTA

Jaz moram poskrbeti za Nasto. Dala jo bom v varstvo Ziherlovi mami.

ŠTEFAN

Potem bomo že trije – ilegalci.

VLASTA

Kaj nama pa drugega preostane. Pri mami v Idriji bi bilo še boj nevarno.

ŠTEFAN

Obiskovati je ne bova mogla. Rasla bo kot sirota.

VLASTA

Kaj pa naj narediva. Sicer ... sem pa znova noseča.

ŠTEFAN

Noseča?

VLASTA

Kaj se čudiš? Saj menda veš, kako se dela otroke.

ŠTEFAN

Baje jih štoklje prinesejo ...

VLASTA

Ti si en štrk! Čeden, a še vedno štrk!

ŠTEFAN

Pazi nase, nase in na otroka! Ne izpostavljaš se ...

VLASTA

Mi vsi se izpostavljamo, ali pa se poskrijemo v mišje luknje in čakamo ... čakamo kot vsi tisti oportunisti, ki menijo, da bi se ne smeli upreti okupatorju, da bi bilo bolje, da bi čakali ... le na kaj? Da nas osvobodijo Angleži, pa ravno ti! – in da se kralj Peterček vrne.

ŠTEFAN

V Kropi je javka pri Kovačevih. Tam ti bom pušchal sporočila ...

VLASTA

Veš Štefan, ko sva se poročila ...sem si ...

ŠTEFAN

... drugače predstavljala najino skupno življenje. Tudi jaz, Vlasta, tudi jaz, a veva oba, da je tedaj že bila državljanska vojna v Španiji, da se je Nemčija polastila Avstrije in da je Hitler napadel tudi Poljsko. Tedaj se je začela vojna! Midva, ne le midva, sva vedela, da bo spet klanje, morija, trpljenje ... Ko je bilo konec velike vojne, sem bil star deset let ... in v spominu so mi ostale množice razoroženih vojakov, v umazanih, strganih uniformah, sestradani in votlih pogledov; kot duhovi so se pomikali enkrat sem, drugič tja, brez vsakršnega cilja. Izgubili so same sebe. To je vojna. In zdaj bo znova tako. Razlika je le v tem, da mi vemo, zakaj se borimo. Ne za boljše življenje, saj življenje je kakršno je, slabše ali boljše, samo življenje je.

VLASTA

In za najine otroke. Ne pozabi tega! Za najini deklici.

ŠTEFAN

Kako pa veš, da bo druga tudi deklica?

VLASTA

Vem, ker čutim. Čutim, da je v meni nekaj nežnega, krhkega, lepega ...

ŠTEFAN

A za fanta to ne bi veljalo?

VLASTA

Če tebe pogledam, tega res ne bi mogla reči.

ŠTEFAN

Kakšno ime pa ji bova dala?

VLASTA

Bojevito.

ŠTEFAN

Bojana?

7. PRIZOR

Žirovnica, pozna jesen 1941.

MARIJA (*Bere pismo*)

Najdražji moji vsi! Po treh mesecih se prvič oglašam. Verjetno tudi zadnjič. Ker določen sem za transport v Dachau. Tu je hudo. Vsak dan vodijo talce v Drago, za tiste, ki so jih za »opozorilo« ustrelili v Mostah, ste verjetno slišali. Baje sta dva uspela pobegniti. Pogum, ki meji na norost, a samo norost nas še lahko obdrži pred popolno predajo, obupom. Ne bom spraševal, kako ste vi. Najhuje je, ker ne vem, kaj je z mojima Melo in Nastjo. Nenehno mislim le nanju, na tistih nekaj srečnih mesecev, ki smo jih preživeli skupaj. Ko sem v svoji mali punčki videl ves svet; kot je zapisal pesnik, ves svet v enem samem cvetu. Četudi se nikdar ne vrnem, in kdo se je še vrnil iz pekla!, upam, da bosta Mela in Nastja preživeli ... da ju boste lahko namesto mene objeli. Objeli tudi zame.

Vaš Leon

8. PRIZOR

Ljubljana, poletje 1942.

Mira, ilegalno ime Vlasta, in Vladimir, ilegalno ime Ivo.

VLASTA

Malo si presenečen, kaj?

IVO

Priznam, nisem vedel, da si noseča. Morda pa je to še bolje za konspiracijo.

VLASTA

Kakšni časi s to, ko je nosečnost lahko konspiracija. A te konspiracije bo kmalu konec.

IVO

Dotlej morava napeti vse sile, da organizirava dovolj komunistov na Gorenjskem, da bomo lahko ustanovili pokrajinski komite. Po Dražgošah je med ljudmi kar precejšnje nezaupanje, malodušja.

VLASTA

Štefan mi sporoča, da mu je uspelo v Kropi in okolici zbrati kar dovolj ljudi, ki verjamejo, da je edina pot upor, boj proti okupatorju.

IVO

Kako pa je s tvojo hčerko? Je na varnem?

VLASTA

Nasto sem zaupala Ziherlovi mami. V hiši v Kosezah je, tik pri bloku. Morda je to še najbolj varno, saj Italijani ne bi niti pomislili, da je tik ob bloku cel zborček

IVO

... ilegalčkov. Sedaj je najbolje, da se razideva. Se znova srečava v torek ob treh popoldan.

VLASTA

Kar pa se konspiracije tiče: če te takole pogledam, bi rekla, da si en dolgočasen bančni uradnik.

9. PRIZOR

Štefan in Vlasta. Neznana lokacija nekje na Gorenjskem.

VLASTA

Tu sem prinesla, vse kar so mi dali. Tudi Petrovo pismo. Je nekoliko ostro, kot je vsako njegovo, saj tako kot je nepopustljiv do sebe, je tudi do drugih.

ŠTEFAN

Fanatik, a brez takšnih fanatikov ne bi bilo nič z našim osvobodilnim bojem. Si se dogovorila, da te sprejmejo v porodnišnico?

VLASTA

Sem. Dr. Lunaček me bo sprejel.

ŠTEFAN

Njemu vsaj lahko zaupamo, saj je član Osvobodilne fronte.

VLASTA

Naj te navdihuje, Štefan moj, da boš dobil še eno hčerko.

ŠTEFAN

Bojano!

10. PRIZOR

Ljubljana, november 1942.

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 100

Ivo in Vlasta.

IVO

Rodila si ... kako je z otrokom?

VLASTA

Bila je punčka ... Bojana ...

IVO

Bila?

VLASTA

Umrla je ...

IVO

Umrla?

VLASTA

Prirojena srčna napaka. Nič se ni dalo narediti. Le dva meseca je živela ...

IVO

Vem, Vlasta, da tvoja bolečina ne bo nič manjša, če rečem, da mi je iskreno žal, da sočustvujem s teboj. A slišal sem, da ...

VLASTA

Ja, tudi Štefana ni več ...

IVO

Je padel v zasedo?

VLASTA

Ne, izdan je bil. Eden od domačinov ga je izdal. Prišla je cela četa Švabov in ga prerešetal ... Nad tisto lepo cerkvico na Jamniku ...

skoraj štiri dni je umiral ... zavlekel se je v goščavo, Švabi se niso niti toliko potrudili, da bi se prepričali, ali je mrtev ... tako je štiri dni umiral, s prestreljenim trebuhom ... Nato so ga drugi iz vasi le našli in ga zagrebli ... kot žival ... drugače bi se lisice gostile z njim ... Vidiš, Ivo, toliko so danes vredna naša življenja ...

IVO

Verjamem, da vsako za svobodo darovano življenje stokrat obrodi ...

VLASTA

Se ti ne zdi, da je to ... poezija ... saj je bila Prešernova mati vaša?

IVO

Ne ni poezija, je pa vera. Vera, da naš boj ni zaman. Sicer pa nismo sami. Poglej, kaj so Nemci doživeli v bitki za Stalingradu.

VLASTA

In koliko nedolžnih je umrlo ... koliko otrok, Ivo! Pomisli na tiste uboga trupelca, ki s ležala vse povsod.

IVO

Oprosti, moral bom iti. Ob treh hodim k dr. Vladimirju Kantetu. Na ure italijanščine.

VLASTA

Baje je zelo dragocen ...

IVO

Kot šef politične policije v Ljubljani, je vrhunski sodelavec *VOS*.

VLASTA

Pa ga ne bodo razkrili?

IVO

Le če ga bo kdo izdal. Vse podatke, ki jih od njega dobim, med nama je le slovnica italijanskega jezika, takoj posredujem Marjeti, ona pa Petru in Krištofu.

VLASTA

Ampak če bo razkrit on, boš tudi ti.

IVO

In celotno vodstvo *VOS*.

VLASTA

To je zelo tvegano.

IVO

Kaj pa ni danes tvegano, Vlasta. Izgubila si moža, komaj rojeno hčerko, druga je nekje v ilegali, s tujim imenom in priimkom.

VLASTA

Pojdi ... in uči se italijanščine ... ti bo morda še prav prišla ... sicer pa, ali nisi bil rojen v Trstu?

11. PRIZOR

Ljubljana, konec oktobra 1943

Ivo in Vlasta.

IVO

Si bila na Zboru v Kočevju?

VLASTA

Ja. Veličasten zbor je bil. Peter in Krištof sta s svojima govoroma ne le navdušila delegate, ampak jasno začrtala našo prihodno pot; Združena Slovenija se bo vključila v narodno enakopravno zgrajeno Jugoslavijo. Mene so izvolili celo v Slovenski narodno osvobodil odbor. Izvoljeni so bili tudi delegati za II. zasedanje Avnoja.

IVO

Sedaj je treba samo še vgraditi v temelje nove federativne države pravico do samoodločbe narodov.

VLASTA

Ja, vendar se bojim, da bodo tu nastale velike težave. Srbi nas želijo imeti skupaj, pod svojo streho ne le Slovence, ampak tudi Hrvate. In tisti glasovi, ki zagovarjajo samostojno Slovenijo, pa ne gre le za Slovensko ljudsko stranko, ampak celo za nekatere komuniste, ki se jim zdi nacionalno vprašanje pomembnejše od razrednega, da ne govorim o internacionalizmu.

IVO

Koliko časa boš še ostala v Ljubljani.

VLASTA

Na Štajersko bom morala iti. Kot inštruktorica CK KPS pri Pokrajinskem komiteju za Štajersko.

IVO

Si obiskala kaj hčerko Nasto?

VLASTA

Sem bila pri njej, četudi je zdaj, ko so vsenaokrog Nemci, še bolj nevarno.

IVO

In kako je, je zdrava?

VLASTA

Saj me sploh ni spoznala. Ko me je zagledala, je planila v jok in se skrila. Ne moreš si predstavljati, kako sem se počutila. Tisti hip bi najraje rekla, k vragu vse, to je moja hči in jaz njena mama. To je moje edino poslanstvo, ne pa ta strašna morija, ki sploh ne vemo, kako se bo končala ... Saj sploh ni odvisno od nas ... Angloamerikanci in Sovjeti bodo odločali o novi podobi sveta po vojni. Če je bo sploh kdaj konec!

IVO

Vlasta, sedaj reagiraš čustveno, kar je popolnoma razumljivo. A v naš boj morano verjeti, moramo! Saj samo tako bo prišla svoboda in ti boš s svojo Nasto znova skupaj.

VLASTA

Nekaj pa mi obljubi, Ivo, če se meni kaj zgodi, boš ti skrbel za Nasto ...saj boš?!

12. PRIZOR

Konec januarja 1945. Neznana lokacija na partizanskem ozemlju.

Vladimir – Ivo Santini – Ivo, Preiskovalec.

PREISKOVALEC

Po nalogu tovariša Petra, te mora izprašati o dogodkih, ki so se odvijali v decembru v Ljubljani.

IVO

Upam, da veš, tovariš, da je to, čemur rečeš izpraševanje, zasliševanje. Sicer pa sem tega že navajen.

PREISKOVALEC

Brez cinizma in ironije, tovariš Ivo.

IVO

Kot veš, tovariš, sem bil že v začetku decembra obveščen, da moram kar v najkrajšem času zapustiti Ljubljano. A svoje naloge, naloge skrajno konspirativne narave, sem moral predati nekomu, ki bi mu popolnoma zaupal.

PRESIKOVALEC

In ocenil si, da je bila Leopoldina Mekina najprimernejša.

IVO

Ne podtikaj mi. O Poldki smo vedeli, da ne psihično ne telesno ni sposobna prevzeti tako zahtevne, tako odgovorne naloge.

PRESIKOVALEC

Pa si ji vendar predal svoje posle?

IVO

Vodstvo slovenske partije, Peter in Krištof, sta ocenila, da je zame Ljubljana postala prenevarna. Tega sem se sam zavedal vsa štiri leta, ko sem nosil glavo v torbi, bil zveza VOS-a s Kantetom, menjal identiteto, vsako noč spal drugod ...

PREISKOVALEC

Nič posebnega. Nisi bi edini. To je pač usoda članov varnostno obveščevalne službe.

IVO

Nisem bil član, ampak eden od vodij.

PREISKOVALEC

Marjeta je vodila vso zadevo, ti si le izpolnjeval njene, torej partijske ukaze. In nadaljujva: kako si se odločil, da boš Poldki predal svoje naloge?

IVO

To ni bila moja odločitev.

PREISKOVALEC

Pa praviš, da si bil vodja službe, da si ...

IVO

Tovariš preiskovalec, ne bom se zapletal v mreže, ki mi jih nastavljaš. Obstajajo dokazi, dokumenti, da sta me Peter in Krištof pozvala, naj nemudoma zapustim Ljubljano.

PREISKOVALEC

In kje so ti dokumenti?

IVO

Sam dobro veš, da je treba takšni dokumente nemudoma uničiti.

PREISKOVALEC

Torej jih nimaš? Kar pomeni, da si samovoljno zapustil svoje odgovorno nalogo, ki ti jo je zaupala partija!

IVO

Na tak način se ne bom več pogovarjal. Zahtevam, da se srečam s Petrom ali Krištofom.

PREISKOVALEC

Žal mi je, tovariš Ivo, če bi bilo to mogoče, bi ne bil jaz zdaj tu. Nenehno se izmikaš mojim vprašanjem. Si vedel, da je Poldka bolna?

IVO

To je bilo splošno znano. Čeprav je epilepsija posebna oblika bolezni, ki ...

PREISKOVALEC

Je pa bolezen. Tega ne moreš zanikati. Ali lahko?

IVO

Žal tvoja vprašanja dokazujejo, da ne poznaš situacije, ki se je konec leta štiriinštiridesetega dogajala v Ljubljani.

PREISKOVALEC

Meni situacije, kot praviš, ni treba poznati, jaz sem tu zato, da te izprašam in da pojasniš, zakaj si storil, česar ...

IVO

Tako imenovana velika provala se je začela po mojem odhodu v partizane.

PREISKOVALEC

Saj o tem pa govoriva.

IVO

Govoriva že, a ti ne razumeš, da nisem samovoljno odšel iz Ljubljane. Me prav zanima, kdo bi lahko štiri leta, še zlasti pa po italijanski kapitulaciji lahko zdržal v Ljubljani?

PRESIKOVALEC

Nekateri pravijo, tisti, ki dobro poznajo situacijo, da je po italijanski kapitulaciji lahko ostal v Ljubljani le tisti, ki je imel dobre zveze z Gestapom!

IVO

Dovolj, tovariš preiskovalec, na tak način se ne bom, se nočem, se ne morem več pogovarjati. Iz tvojih besed se lahko razume, da sem imel stike z Gestapom, da sem bil kolaborant ... dvojni agent ...

PREISKOVALEC

Sam si rekel »se lahko razume«, torej jaz česa takega nisem rekel! A četudi se nočeš več pogovarjati z menoj ...

IVO

To ni pogovor, tovariš, to je zasliševanje ...

PREISKOVLEC

Dobro, pustiva zdaj to ... Samo še na eno vprašanje mi odgovori: kako se je lahko zgodilo, da se je takoj, ko si odšel iz Ljubljane na varno, zgodila provala, polovili so vse pomembne člane organizacije, zasegli so arhiv, četudi je naj bi bil varno shranjen v kleti hiš Kraljevih v Trnovem.

IVO

Žal lahko le ponovim, da s svojimi vprašanji dokazuješ, da ne poznaš situacije v Ljubljani. Sploh ne gre za to, da bi nekdo izdajal, da bi namerno prepustil dokumente Gestapu in s tem kompromitiral še tiste naše dragocene ljudi, ki so si upali ostati v Ljubljani še po italijanski kapitulaciji, ampak da je bila verjetno odločitev vodstva napačna. Lahko bi še ostal v Ljubljani, tvegaj, sproti uničeval vse dokumente, a na koncu bi me Gestapo vendarle našel, aretiral, zasliševal, mučil ...ubil. Potem bi bila stvar rešena. Čista kot solza, krvav solza.

PREISKOVALEC

Sentimentalen postajaš, tovariš Ivo. Gestapo bi bil do svojega zvestega informatorja zagotovo nekoliko bolj uvideven.

IVO

Konec. Tega ne bom več prenašal. Povej jim, predvsem tovarišu Petru, pa tudi tovarišici Marjeti, da sem pripravljen pojasniti situacijo samo njima.

13. PRIZOR

Žirovnica, maj 1945.

Marija, Vida, Egidij.

MARIJA

Pa smo jo dočakali.

EGIDIJ

In kakšno bo zdaj naše življenje? Stoletja smo živeli kot hlapci, zdaj pa smo nenadoma postali sami svoji gospodarji.

VIDA

Spomni se, kaj nam je govoril Vladimir. Svoboda je za zrele ljudi. Je velika odgovornost.

EGIDIJ

Pa smo dozoreli v teh štirih letih?

MARIJA

Če tebe pogledam, bi rekla, da smo.

EGIDIJ

In kakšna bo ta svoboda ... svoboda, o kateri govorijo komunisti?

MARIJA

Živela sem v dveh monarhijah: avstroogrski in tako imenovani jugoslovanski. Tedaj o svobodi se sanjali nismo. Vse je bilo tako kot so hoteli drugi: na Dunaju ali v Beogradu. Si že kdaj slišal, Egidij moj, da je svoboda sedela na prestolu?

VIDA

Pravijo, da se interniranci vračajo. Morda pa kmalu pride Melica z Nastjo.

MARIJA

Samo upamo lahko, da sta ... da sta preživel. Kaj vse so te zveri počeli v taboriščih. Celo na otrocih so delali medicinske poskuse. Saj si sploh ne morem predstavljati ...

VIDA

Nihče si tega ne more predstavljati. Nekateri so že dobili obvestila od Rdečega križa.

EGIDIJ

Pepci iz Most so sporočili, da se je za njenima možem in sinom izgubila vsaka sled.

MARIJA

In Leon? Kje je on? Je sploh še ... Pepel in dim

V daljavi zazvoni telefon. Vida steče iz sobe. Čez čas se vrne.

VIDA

Vladko je bil! Je že v Ljubljani. Se bo oglasil, takoj ko bo utegnil.

MARIJA

Vladko moj, Vladko moj!

14. PRIZOR

Žirovnica, jesen 1954.

Marija, Mela, Vida, Egidij, Vladimir.

MARIJA

Nisem si mislila, da bomo sploh kdaj še skupaj.

EGIDIJ

Lepo uniformo imaš Vladimir. Verjetno nemški štof.

VLADIMIR

Angleški štof, svak. Zdaj mi kar Ivo recite, sem se tako navadil tega imena, da na Vladimir skoraj ne slišim več. Armela, tebe sem najbolj vesel, oprosti mi, ampak vem, da si prestala pekel ...

ARMELA

In Nastja tudi. Kako bo to vplivalo nanjo, vse te grozote, ki jih sploh ne znam opisati, ne vem ... Verjetno bo vse svoje življenje zaznamovana, ranjena ... Uboga deklica, le nekaj mesece so mi pustili, da je bila z mano, da sem jo lahko dojila, sicer pa ni bilo v meni niti kapljice mleka ... nato pa so jo dali v poseben otroški vrtec, kindergarten, bila je prav taka baraka kot vse druge, kjer so hoteli vzgojiti zveste pripadnike tisočletnega rajha. Zaradi njene temen polti in skodranih črnih las, so me nenehno spraševali, ali sem jo dobila od kakšnega cigana ... le njene modre oči, so jo rešile, da jo niso vrgli v ogenj. Učili so jih nemščine, že pri dveh letih so čebljali po švabsko in nenehno si jih slišal kako so govorili unser firer... zdaj sploh ne zna slovensko ...

MARIJA

Zdaj bo vse drugače ...

VLADIMIR

Mela moja, poskrbel bom za vaju, za vse vas ...

ARMELA

A Leona ne boš mogel obuditi od mrtvih ...

VLADIMIR

Nešteto, na tisoče, na deset, stotisoče, na milijone se jih ne bo vrnilo v življenje. Pravlјice o vstajenju od mrtvih je enkrat za vselej konec. Po konclogerijih je konec vsakršne vere, vere v Vsemogočnega, ki naj bi pravično sodil.

MARIJA

Gott mit uns so imeli švabski soldati napisano na zaponkah za pas.

EGIDIJ

In ti, Vladimir, no Ivo, če že hočeš, tudi tebi verjetno ni bilo lahko?

VLADIMIR

Nikomur, prav nikomur ni bilo lahko. Celo kolaborantom, izdajalcem in domobrancem ni bilo lahko, saj so storili največji greh: izdali so svoj lasten narod in s tem sebe. Ne čaka jih božja kazen, ker boga ni, ampak maščevanje naših ljudi jih bo doletelo. Saj smo že na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju sklenili, da jih bomo po vojni sodili.

EGIDIJ

Pravično sodili?

VLADIMIR

Pravično? Ne vem, kakšna pravica velja za tistega, ki se je sam in prostovoljno odpovedal svojemu narodu. In prisegel Hitlerju.

EGIDIJ

Mar ni pravica vedno naslikana z zavezanimi očmi? Je torej slepa.

VLADIMIR

V tem primeru, če bo treba, ji bomo sneli prevezo čez oči.

MARIJA

Vladimir, bodi Ivo, tako kot tvoj nesrečni oče. Morda pa bo njegovo ime tvoj amulet.

VLADIMIR

Gostilno bo treba zapreti. Sem že slišal komentarje, da smo med vojno stregli tudi švabskim soldatom. Bom poskušal to urediti.

EGIDIJ

No to pa je ta nova svoboda. Človek še gostilne ne bo smel več imeti.

VLADIMIR

Očuvati moramo naš dom, Egidij. Bi raje videl, da bi nam vse vzeli?

EGIDIJ

Komaj je prišla ta toliko opevana svoboda, že odhaja ...

ARMELA

Ne govori neumnosti, Egidij, zame, za mojo Nastjo, je vsak dan, ki ni ograjen z bodečo žico, svoboden.

VIDA

Vladimir, no Ivo, če že hočeš, pa si spoznal kakšno tovarišico ...

VLADIMIR

Vam jo kmalu predstavim.

MARIJA

In kako ji je ime?

VLADIMIR

Veliko jih je imela med vojno, ilegalnih: Soča, Dana, Vlasta ... Sedaj je kar Vlasta. Njen mož Alojz je oktobra 1942 padel na Jelovici, njena hčerka, rojena skoraj istočasno kot Nastja, ime ji je Nasta, pa je vojno preživela kot ilegalček.

ARMELA

Nasta in Nastja ... kako lepo ... kako žalostna popotnica za življenje ...

IV. DEJANJE

1. PRIZOR

Ljubljana, 1947.

Ivo in Vlasta

IVO

Tako ne bomo prišli nikamor! Z nami se igrajo kot mačka z mišjo.

VLASTA

Si govoril s Krištofom?

IVO

Vsak dan sva na zvezi ...

VLASTA

In kaj pravi?

IVO

Pravi, da moramo biti potrpežljivi ... A hkrati me nikdar ne pozabi opozoriti, da sem jaz predsednik državne komisije za prevzem teritorija v coni B in A Svobodnega tržaškega ozemlja ... Da sem jaz odgovoren ...

VLASTA

Ne moreš ti nositi vse teže ...

IVO

Krištof in Peter sta tako samozavestna ... Pravita, da je Pariški mirovni sporazum nam v prid.

VLASTA

Veš, nisem ti hotela prej reči, ampak da si privoli v to funkcijo ...

IVO

Je bila moja napaka, boš rekla!

VLASTA

Morda bi jim moral razložiti, da nimaš prave kvalifikacije za tako odgovorno ...

IVO

Kvalifikacije! Vlasta, pazi, kaj govoriš! A zdaj mi boš pa še ti skočila v hrbet!

VLASTA

Nisem mislila ...

IVO

Seveda nisi nič mislila ... kako pa naj se človek svobodno odloča, kaj bo počel v svojem življenju, če pa smo se zavezali revoluciji ... in tudi to zdaj je del naše revolucije ... na sicer miren način moramo dobiti nazaj Trst ...

VLASTA

Oprosti, če sem te užalila, nisem mislila tako, ampak zadnje čase ... sem mislila, da bo po rojstvu deklice med nama nastala nov, drugačen odnos ...

IVO

Jaz o pogajanjih z Angloameričani, ti pa o najini deklici!

VLASTA

Ne o deklici, ampak od najinem odnosu ...

IVO

Odnosu?

VLASTA

Ja, o odnosu med ženo in možem ... o tistem, kar bi naj naju kar najbolj trdno povežalo ...

IVO

Saj te razumem, Vlasta moja, saj te! Ampak razumi, da sem trenutno v takšni stiski ... Sem prosil, če bi nam lahko uredili stanovanje v Kopru, da bi bili več skupaj ... Kajtimir mi je povedal, da je v Semedeli prazna vila, tja bi se lahko preselili, Nasta pa bi hodila v šolo v Kopru ...

VLASTA

To bi bilo lepo, ampak vila v Semedeli ne more utrditi najinega odnosa ... Oprosti, morala sem ti povedati! Morala ...

2. PRIZOR

Koper, 1947

Ivo, Vlasta.

IVO

Ko sva se Aldom peljala proti Kopru in bloku, sem zagledal Nasto, kako se pelje na nekem vozičku, v katerega je bil vprežen osel, ob njej pa nek starejši moški. Sem dal ustaviti avto in jo snel s cize ter jo odpeljal do šole. Taka sramota.

VLASTA

Ne smeš biti tako strog, Ivo. Otrok je še in zagotovo se ji je zdelo fajn, da se pelje enkrat za spremembo na vozičku z osličkom.

IVO

Oprosti, ampak ne smeš biti tako popustljiva do Naste. Vem, vem, da skušaš nadomestiti, kar je bilo izgubljeno med vojno.

VLASTA

Ja, njeno najnežnejše otroštvo, ki ga je preživela pri nadomestni mami.

IVO

Seveda, te popolnoma razumem, ampak nenazadnje je treba biti pozoren tudi zaradi raznoraznih elementov, ki bi nas lahko ogrozili.

VLASTA

Se mar bojiš za svoj ... ugled?

IVO

Toliko bi me zdaj že lahko poznala, da mi ni do takega ugleda. A sem vendarle predsednik državne komisije, nosim uniformo in imam čin podpolkovnika ... Hči pa na oslu v šolo!

VLASTA

Se mi zdi, da je tvoje nerazpoloženje povezano predvsem z dogajanjem v Trstu.

IVO

Tako preprosto, kot si predstavljaš, pa spet ni. Res pa je, da smo Angloamerikancem nedorasli. Na drugi strani pogajalske mize so sami profesionalci, vajeni spretnih vojno-diplomatskih in imperialističnih intrig, prevar in mešetarjenj, mi pa relativno preprostih partizanskih idejnopolitičnih in domovinskih razpoloženj. Saj niti dobro ne poznamo objektivne politične, geografske, zgodovinske, etnografske situacije.

VLASTA

A vztrajati moraš. Gre za zelo pomembno zadevo.

IVO

Celo več kot pomembno. Gre za vprašanje, ali bo Trst še kdaj naš, ali ne. Krištofu zamerim, da mi ni dal podrobnejših navodil. Moral bi me natančno poučiti tudi o tem, kako so potekala pariška mirovna pogajanja. Se vse bolj zdi, da je Krištof odličen ideolog, načrtovalec naše prihodnosti, a v praksi odpove.

VLASTA

Moral bi pisati Petru, ali pa iti kar v Ljubljano, da tovariše natančno obvestiš o poteku pogajanj.

IVO

Saj sem vsak dan na telefonski zvezi, a tako si lahko izmenjamo le osnovne podatke. Problem je tudi v tem, da med Slovenci na Tržaškem ni enotnega stališč. To s pridom izkorišča Zavezniška vojna uprava.

Poleg tega pa Varnostni svet Združenih narodov še vedno ni imenoval guvernerja, ki bi vendarle moral biti nad temi prerivanji in podlimi spletkami. Hkrati pa fašisti popolnoma javno agitirajo »per la salvezza della patria«.

3. PRIZOR

Ljubljana, januar 1952

VLASTA, IVO

VLASTA

To, kar so naredili s škofom Voukom je nezaslišano. Kako je milica lahko to dopustili. Zažgati živega človeka! S tem si tako škodimo, ljudske množice obračamo proti nam. Saj večina jih je katoličanov, poštenih. Niso vsi klerikalci in nekdanji kolaborantje.

IVO

Cerkev je naredila usodno napako, ker se ni jasno opredelila za narodnoosvobodilni boj. Šuntala je ljudi proti komunistom, kaj vse bomo naredili z ljudmi, ko bomo zmagali. Poglej, kaj je Cerkev naredila na Urhu! In še marsikje. Kaplani so nosili orožje. Spomni se, da je Kocbek kar dvakrat pisal škofu Rožmanu in ga prepričeval, naj preneha ščuvati in sejati razdor med Slovenci. Veš, da imam do Kocbeka distanco, da se ne morem strinjati z njegovimi idejami, a njegovo *Premišljevanje o Španiji* je bilo zelo pomembno, saj je opozoril na fašistične poteze španske desnice, zlasti Cerkev, podprl pa je špansko levico, in komuniste v boju za republiko. Slovenska Cerkev pa je razumela, da je s tem tudi njo obtožil fašistoidnih dejanj.

VLASTA

Veliko truda bo treba vložiti, da bomo dokazali, da nismo sovražno razpoloženi do Cerkev, do verujočih, ampak da le obsojamo njeno vlogo med *enobe*. In sklicevanje, da so bili fantje, ki so z bencinom polili in zažgali škofa, pijani, ne spremeni dejstva.

IVO

Res je, da se je že na postaji v Novem mestu zbrala velika množica ljudi, dvomim, da so bili vsi nahujskani, ki so hoteli preprečiti škofu, da bi šel v cerkev in blagoslovil orgle, kot se je glasila uradna izjava ljubljanske škofije.

VLASTA

Ali ni Tili Vovkova sorodnica?

IVO

Škofova nečakinja je in moja mama jo je vzela pod streho, ker je odšla od doma v Vrbi ... Nihče natančno ne ve, kaj se je tam dogajalo ... Govorijo, ampak to so babje čenče, da je bil škof, kadar je prišel domov, zelo pozoren do odraščajoče Tili.

VLASTA

Pa misliš, da je kaj za temi babjimi čenčami?

IVO

Ne vem in tudi nihče natančni ne bo tega izvedel. Tili že ne bo povedala. Nikomur. Morda je moji mami, a ona je to zaklenila v poslednjo kamrico svojega srca.

4. PRIZOR

Kranj, 15. maj 1955

Bil je 15. maj petinpetdesetega leta. Nebo se je dobrikalo zemlji in češnjevi cvetovi so s ptiči tekmovali v razposajenosti. Vila družine stavbenika Josipa Slavca, v katere pritličju smo se naselili, ko je bil oče je zaradi »zdravstveni razlogov« premeščen v Kranj na mesto sekretarja Mestnega komiteja KPS, je bila pogreznjena v mlado zelenilo. V prvih dneh maja so bila drevesa, grmi, rože, trava, plevel in ovijalke že skoraj modrozeleni, saj je bilo rastje nebrzdano.

V sosednji hiši, zgrajeni v dvajsetih po načrtih nekega stavbenika židovskega rodu, je mladi Engelman igral na klavir. Glasba je na meji med zrakom in macesnovimi iglicami trčila ob zvonko petje

prazničnega kosa. Mladi Engelman je vztrajno vadil moderato cantabile/Alegro con fuoco in v okviru okna se je izrisovala podoba bodočega umetnika, ki bo svoje življenje zaklenil v veliko črnosvetlečo se stvar, da bo njen suženj in gospodar.

Tedaj sem si želel le eno: da ta hip nikdar ne mine in da grm temnordečih potonik nikdar ne ovane. Da maj nikdar ne postane junij in da jaz nikdar ne odrastem.

Stopil sem v hišo, prepolno prijetnega, nekoliko pritajenega govorjenja, ki ga je vsake toliko, četudi samo za hip, radosten hip, razsvetlil kakšen visok ženski smeh. Hiša, zvrhana glasov, vonjev, ljudi: mater in očetov, sester in bratov, tet in stricev, sestričen in bratrancev ... vseh, ki jih je družila kri in zemlja.

Ženske so se me dotikale s svojimi mehкими, toplimi, vlažnimi dlanmi, le da sem se znašel v njihovi bližini. Njihove dlani so dišale po pecilnem prašku, zmletih orehih, vaniliji, cimetu, nageljnovih žbicah, čebuli, peteršilju ... Od najstarejše med njimi, ki je imela preko svečane obleke, temne obleke nadet bel predpasnik, je šel vonj, sladek in tuj, grenek in omamljajoč, spominjajoč me na vonj majhne črne živali, o kateri sem večkrat sanjal, tik preden sem se zjutraj prebudil. Bila je moja babica.

V zgodnjem popoldnevu so se zgostili snežnobeli oblaki in njihovi globoki trebui, v katerih so tovorili dež, so potemneli in se še bolj napihnili. Veter je naraščal. V oknih doma se je vrt, nadevajoč si temačno, grozečo preobleko, lomil kakor v razbitem ogledalu in skoz razpoke teh podob, je lila svetloba, narejena za oblaki speče sončeve luči in senc, razkošne krošnje razlivajoče jih po mladi, sočni travi.

Zrak je dišal po mokrem perilu, češnja je stresala veje, prebogate belih, belih cvetov, da so drobni cvetni lističi snežili na travo in poti, prepredajoče vrt. Vsak čas bi se moralo začeti proslavljanje ...

Končno so ženske postavile hrano na iz temne orehovine narejeno mizo, za katero je sedelo že bog ve koliko družin, in nanjo položili batistni prt, da je soba, pogrezajoča se popoldanski, tik pred nevihtni mrak, zažarela kot ledena planjava nekje visoko na severu.

Začelo je deževati. Sprva v redkih, a težkih kapljah, nato vse gosteje in siloviteje, kot da bi vrelo srebro zalivalo vrt in skozi odprta okna začelo liti še v naš dom.

Okenske šipe so se stresale kot preplašene deklice o prvem večernem mraku in ugašajoča popoldanska svetloba je v črepinjah padala v sobo, da smo do kolen gazili po mavričnem kalejdoskopu. Še nekaj korakov in iz bosih podplatov mojih dveh sester je začela mezeti kri, da so za njima ostajale temnordeče stopinje, lepe kot nakit, izdelan iz koral. Ona, ki nas je rodila, pa je še kar plavala na nevidnih valovih blagosti, nemara celo blaženosti ... Blisk je kot pozlačena sekira nenadoma presekala mračni, vlažni prostor in grom je odmeval od daljnih gora. Lilo in lilo je, nebo se je kot mreža spustilo nizko in listje češnje je bilo že vse mokro, a kljub temu je sililo v hišo, četudi smo okna že zaprli. Enkrat ali dvakrat se je še zabliskalo in grom je zadonel kot tromba. Naši veseli, skorajda razuzdani glasovi, so za hip potihnili, vino v kozarcih se je streslo, vzvalovilo. Dež je padal in se počasi izlil, veter se je polagoma naveličal svoje jalove jeze, mi pa smo znova odprli okna in zaslišali smo kosa, ki je spod varnega zavetja mogočne smreke zapel svoj poznopopoldanski majski spev. Pristopili smo k mizi, veseli, a tihih glasov, in začeli s prazničnim obredom. Iz temnega kota nas je s smaragdnim očesom gledal radio, znamke radione, in še preden je oče začel s svojim svečanim nagovorom, smo že zaslišali mogočno petje zbora sužnjev iz tretjega dejanja Nabucca. Dež je ponehal, veter je zaspal, ptiči so odpeli svojo večerno pesem, v vrtov je ležal grozeč mir, zvonkega smeha nikjer več. Mi pa smo tedaj že veselo hrustali krvavordeče češnje. In bile so najslajši sadeži spoznanja. Spoznanja, da je življenje lahko le enkrat samkrat praznik. A to enkrat bo vedno, sem si mislil.

5. PRIZOR

Žirovnica, Februar 1958. Po pogrebu Marije S. rojene Entor Ivo, Vlasta, Armela, Vida, Egidij, Nasta, Nastja, Tatjana. Tili.
IVO

Z arhitektom Maksom Strenarjem sem se že dogovoril, da bo naredil načrt grobnice.

VIDA

Ali bo kdo sadjevček? Smo se na pokopališču kar zmrazili.

VLASTA

Kar vsi ga bomo, mar ne?

VIDA (*Tili*)

Daj, Tili, prinesi no steklenico in kozarčke.

NASTJA (*Nasti*)

Se kar dolgo nisva videli.

NASTA

Se te vedno razveselim. Zares.

TATJANA

Kaj si pa vedve šepetata?

NASTJA

Saj poznaš strica Ivota. Tako hitro se zjezi, če ni vse po njegovem.

TATJANA

Nasta, je v Ljubljani kaj novega?

NASTA

Uh, veliko, kaj naj ti rečem. Včasih grem v soboto celo na ples. V Sočo.

TATJANA

Pa te pustijo?

NASTJA

Jaz bi tudi šla ...

TILI

A bi jaz lahko nekaj rekla?

IVO

Seveda, Tili, ti kar povej, saj si del naše družine.

TILI

Veste, saj ne vem, kako bi rekla, ampak gospa Marija je bila tako plemenita ženska. Ko nisem imela nič, me je vzela pod streho. In jaz sem se vsa ta leta trudila, da sem se ji oddolžila: vse sem storila, kar mi je naročila, še več. Hočem reči, da mi je danes zelo zelo hudo, ker je ni več. Tako dobra je bila ... A zdaj ne vem, ali bom še lahko ...

IVO

Seveda, Tili, tu boš ostala, saj imaš na podstrešju svojo sobico in še vedno boš skrbela za našo hišo. Zdaj, ko gostilne ni več, je sicer še pošta, vrt pa tudi zahteva nenehno skrb, pa njive in travniki ...

EGIDIJ

A je oma ...

IVO

Kaj?

EGIDIJ

Napisala oporoko?

IVO

Pusti zdaj to. Nejevoljen sem, ker nam je dr. Kraus tako dolgo prikrival pravi vzrok mamine bolezni.

VIDA

Saj je bil skoraj vsak dan pri njej.

IVO

Ja, potem, ko je ugotovil, da je prepozno ... za operacijo ...

VLASTA

Takšne operacije so dandanes še zelo tvegane ...

IVO

Vlasta, ne govori, če ne veš!

VLASTA

Seveda vem, saj mi je dr. Ahčin natanko razložil.

ARMELA

Zdaj mami ni več. Kaj se bomo sedaj prepirali.

IVO

Kdo se prepira, Armela?

NASTJA (*Nasti in Tatjani*)

Je že hud.

TATJANA

Prizadela ga je materina smrt. Koga pa ne bi!

EGIDIJ

Torej ni oporoke?

IVO

Je ni, ker ni potrebe po njej.

EGIDIJ

In kako si bomo razdelili

IVO

Kaj pa naj bi si delili? Vse, kar imamo, je naše.

EGIDIJ

Ampak vsak stvar mora imeti lastnika ...

IVO

Kar se lastnine tiče: z najodgovornejšimi tovariši sem moral govoriti, da ni bila naša hiša nacionalizirana. In vse posestvo, z gozdov vred. Ker so neki ozkosrčni partijci na ljudskem odboru razmišljali, da bi morala biti gostilna sedaj ljudska lastnina. Četudi te gostilne že od leta 1945 ni več.

EGIDIJ

In tudi gozdov ni kaj dosti ostalo ...

IVO

Prosim te, Egidij, da se vzdržiš svojih komentarjev. Danes smo pokopali našo mamo in babico ...

VIDA

Ivo, saj ni nič takega hotel reči ...

ARMELA

Pripravila sem nekaj za pod zob. Sedite, bova z Vido postregli.

NASTJA (*Nasti in Tatjani*)

Res se Ivota kar malo bojim. Saj je tako prijazen, a v hipu, kot iz nevihtnega oblaka, trešči strela ...

NASTA

Včasih se mi zdi, da je kar preveč prijazen ... Tudi ta mala dva, Vlasta in Ivo, se ga po malem bojita.

TATJANA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 126

Koliko pa sta zdaj že stara?

NASTA

Vlasta je deset, Ivo pa osem.

TATJANA

Oba hodita že v šolo?

NASTA

Seveda. Vlasta se uči tudi klavir. Ivo hodi v prvi razred, Sicer pa se bomo verjetno znova selili v Ljubljano.

NASTJA

A hiša v Kranju je krasna, Prava gosposka vila. In kakšen vrt, z bajerčkom z vodometom in toplo gredo.

NASTA

Ti, Tatjana, a imaš kakšnega fanta? Saj ni treba zardevati.

TATJANA

Franci se suka naokoli ...

NASTA

Kateri Franci, tu so tako ali tako vsi Franciji.

TATJANA

Zupanov Franci.

NASTJA

Tu je vsaka druga družina Zupan.

ARMELA (*Ivotu*)

Reci kakšno spodbudno besedo. Saj ti to znaš!

IVO

Prosim vas, da se o zapuščini, o našem skupnem premoženju ne pogovarjamo. Na sodišču bo v kratkem zapuščinska razprava in tam bodo določeni deleži dedičev. Zakon natančno določa, kdo so upravičenci: v prvi vrsti so neposredni otroci, nato vnuki in nato še življenjski partnerji upravičencev iz prvega kolena. Za Tatjano pa bom posebej poskrbel: z Meto ne moreta več živeti v kajži. Treba bo razmisliti, da bi na mestu kajže postavili nek manjši stanovanjski

objekt. Vrta je dovolj. Denar pa tudi lahko dobimo od prodaje dela njiv, travnikov in morda celo gozdov, ki nam tako ali tako ne služijo.

EGIDIJ

Upam, da bova z Vido lahko pod to streho.

IVO

Ni ni nikakršne potrebe, Egidji, da si sovražno nastrojen. Mi se selimo v Ljubljano, dobilo smo veliko stanovanje v novozgrajeni stavbi, in če bom uspel Meli urediti službo v Elesu, bosta z Nastjo lahko stanovali pri nas. Torej bosta z Vido sama v vsej hiši. Mar ni to dovolj? Žal mi je, da sta sama ... da nimata otrok ... zelo bi se jih razveselil ... ne le jaz ... mi vsi, kajne?

NASTA (*Nastji*)

Pa bova lahko skupaj ... Jaz hodim na Bežigrajsko gimnazijo ... se boš še ti vpisala ... Profesorji so okej, da ne govorim o sošolcih ... En tip je super, je sin slikarja Pengova in igra na trobento ...

NASTJA

Pa misliš, da se bova z mami res preselili?

NASTA

Nekaj je pa res, kar Ivo reče, to tudi stori.

NASTJA

A si gledala film *Reka brez povratka*?

NASTA

Sem. A ni Marilynka super?

NASTJA

Robert Mitchum je pa sploh ta prav dec.

NASTA

Meni je bila tudi zelo všeč pesem. *River of no Return* ...

TATJANA

Ampak bom enkrat prišla v Ljubljano in me bosta peljali v Sočo plesat.

NASTA

Le če boš pripeljal kakšnega od Franceljnov.

6. PRIZOR

Ljubljana, pomlad 1959

Nastja skrita v veliki vzdani omari, bere Ano Karenino.

In tedaj se je spomnila moža, ki ga je bilo povozilo, ko se je prvič srečala z Vronskim, in iznenada je spoznala, kaj mora storiti. Z urnim, lahkim korakom se je spustil po stopničkah, ki so od črpalke peljale k tiru, in obstala pred vlakom, ki bo peljal tik mimo nje. Zrla je v vrsto vagonov, na vijake in verige in visoka, železna kolesa prvega vagona, ki je počasi prihajal bliže, in si prizadevala, da bi z očmi zadela sredino med sprednjimi in zadnjimi kolesi in da bi ujela trenutek, ko bo ta sredina pred njo.

»Tjale«, si je rekla in gledala v senco vagona, na pesek, pomešan s premogom, s katerim so bili posuti pragovi, »tjale, prav v sredino, njega kaznujem, sebe pa rešim vseh in same sebe«.

V sobo stopi Nasta in tiho pokliče Nastjo.

NASTA

Nastja, a si tu? Si spet skrita v omari?

Vrata omare se odprejo in ven stopi Nastja. V roki drži knjigo. Ano Karenino.

NASTA

A si že spet špricala?

NASTJA

Saj ne boš nikomur povedala? Bom rekla, da sem imela glavobol.

NASTA

Če boš to storila prevečkrat, bomo mi vsi skupaj imeli glavobol. Saj več, kako zna biti tvoja mama huda.

NASTJA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 129

A si brala *Ano Karenno*?

NASTA

Sem, a ne do konca.

NASTJA

Moraš, moraš jo prebrati, to je najlepša knjiga na vsem svetu. Poslušaj, kaj je Tolstoj napisal na začetku romana: »*Vse srečne družine so si podobne, vsaka nesrečna družina pa je nesrečna po svoje.*« Ali misliš, da je naša družina srečna?

NASTA

Včasih se mi zazdi, da je kar precej ... kako naj rečem, prikrite, skrite, potuhnjene nesreče tu doma.

NASTJA

Medve sva siroti ... zato naj bi morali biti srečni za vse, kar nama nakloni življenje ... četudi samo bežno šine mimo ...

NASTA

Naju je zaznamovala vojna.

NASTJA

Včasih se spomnim taborišča. Takšne strgane podobe, grozni prizori žensk v črtastih oblekah, kaj oblekah, pižamah, slišim lesene cikle, ki ropotajo, potem mi postane nenadoma tako mraz, zebe me in vse naokrog je samo belina, in lajanje psov in slepeča luč reflektorjev in kričanje, in jok in kriki in streli in lajanje in jok in jok in ... mrtev dojenček poleg mene ...

Nasta objame Nastjo.

NASTA

Hudo je moralo biti. Si sploh ne znam predstavljati. Jaz pa sem se vedno bala, če je kdo glasno potrkal na vrata, saj nam je mama vedno govorila, da moramo takrat biti tiho kot miške, ker da so pred vrati lahko vojaki s puškami. In enkrat so stopili v hišo, tako veliki so bili in v temnih, dolgih plaščih, s svetlečimi škornji ... in jaz sem gledala samo njihove

škornje, kako so se je zloščeno usnje bleščalo, zdelo se mi je, kot da bi bilo živo ... kot da bi imeli vojaki na nogah nekakšne črne živali ...

NASTJA

Sicer pa je tudi Tatjana sirota, celo nezakonska. Stric Bogdan je naredil samomor komaj mesec dni potem, ko se je rodila. Ta rod je zaznamovan ... Ampak k sreči je Ivo zdaj oče nama obema, četudi je le moj stric ...

NASTA

In moj očim.

NASTJA

Včasih je tako strog, mrk ... Se malo kar bojim

NASTA

Mama pravi, da ima težave v službi ... da se s starimi tovariši ne razume ... Verjetno res ni lahko, če si se vso vojno izpostavljal, Ivo vedno pravi, da je štiri leta nosil glavo v torbi, meni se to zdi tako smešno, si predstavljam, da je, ko je šel ven, svojo glavo dal v aktovko. Le kam je potem posadil klobuk?

Obe se smejita.

NASTA

Ampak jutri pa moraš v šolo, konec šolskega leta se bliža. Da ne boš imela kakšen popravni izpit. Iz ruske književnosti že ne, to vem. A veš, da mi je profesor Jerasova uredila, da bom šla lahko za pol leta v Pariz, da bom tam študirala francoščino.

NASTJA

Joj, bi šla s tabo! A ne bi bilo fino?!

7. PRIZOR

Pesem Edith Piaf, *Non, je ne regrette rien.*

Non, je ne regrette rien

Ni le bien qu' on m'a fait, ni le mal

Tout ce m'est bien égal

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 131

*Non, rien de rien, non, je ne regrette rien
C'est payé, balayé, oublié, je me fous du passé.*

*Avec mes souvenirs j'ai allumé le feu
Mes chagrins, me plaisirs,
Je ne'ai plus besoin d'eux
Balaye pour toujours
Je reparts a zéro.*

*Non, rien de rien, non, je ne regrette rien
Ni le bien qu'on m'a fait, ni le mal
Tout ça m'est bien égale
Non, rien de rien, non, je ne regrette rien
Car ma vie, car mes joies
Aujourd'hui ça commence avec toi.*

8. PRIZOR

Ljubljana, pomlad 1963.

Ivo in Vlasta.

IVO

Na poglej to pismo. Poštar ga je prinesel, niti priporočeno ni.

Vlasta vzame v roke pismo.

VLASTA

Od predsednika Zveznega izvršnega sveta je.

IVO

Kar preberi.

VLASTA (*Bere*)

Tovariš Ivo Santini, Titova 25. B, Ljubljana, SR Slovenija.

Z ukazom predsednika zveznega izvršnega sveta tovariša Petra Stambolića ste bili z dnem 20. april 1963 skladno z 36. členom Zakona

o republiških funkcionarjih upokojeni. Od 1. junija 1963 vam pripada pokojnina v višini 8.600 din.

Tovariški pozdrav.

Marko Marković

Sekretar

Kabinet Predsednika Zveznega izvršnega sveta SFRJ

Beograd, 21. aprila 1963.

Saj to ni mogoče! Tako se ne dela! Kako so mogli to storiti.

IVO

Ne bodi naivna. Prav to so hoteli storiti. Že davno. Že ko sem bil v Kopru, nato so me premestili v Kranj, zaradi t.i. »zdravstvenih razlogov« ...

VLASTA

No tedaj so ti res ugotovili infiltrat na pljučih ...

IVO

Potem naj bi me poslali na Golnik ... za sekretarja ... res si naivna, vedno si bila ...

VLASTA

Še včeraj si bil na proslavi ustanovitve Osvobodilne fronte ...

IVO

Ja in tam so bili vsi: od Matije, Mitje, Sergeja, Lidije, Mihe ... Matija se je še nekaj šalil ... slabo, tako kot vedno ... Nekaj smo se trepljali, nazdravljali ... veš, da meni nikoli ni bilo do takšnih uradnih manifestacij ... Kmalu sem se pobral. Tovariš Edo Brajnik me je spremil pol poti ...

VLASTA

Ravnajo ravno tako kot v Sovjetski zvezi ...

IVO

Ah, pa kaj Sovjetska zveza ... Saj veš, da me je Ivan skoraj – »po pomoti« skušal ustreliti že 1947 leta ... bil sem v njegovi pisarni na pogovoru, on pa je vrtel v rokah *beretto*, kot da bi jo čistil in nenadoma je počilo. Sedel sem vis a vis njega in krogla me je zgrešila za nekaj centimetrov ... Misliš, da je kaj rekel ... Zasmejal se je in rekel: Jebenti,

maš pa srečo. Mimogrede bi te nenamerno ustrelil ... Mislim, da mi ni »odpuštil«, da sem v noči z 8. na 9. maj, ko smo prečkali Ižanko, rešil njegovo ženo. Padli smo v zasedo, nekaj na smrt prestrašenih švabov, pa še kakšen od ta belih med njimi, so na naš džip začeli streljati kot obsedeni. Mi smo skočili z džipa, Matija skoraj v naročje enega od posranih švabov, jaz pa sem Mico zgrabil okrog pasu in se vrgel z njo vred v jarek, poln vode in žab.

VLASTA

In kaj boš storil? Vem, da je to neumno vprašanje, ampak vseeno ... saj si vendar še vedno član Glavnega odbora SZDL.

IVO

Spet ta tvoja naivnost! Ti se ne zavedaš, da s takim ravnanjem do mene hočejo prizadeti tudi tebe, ki opravljaš visoke funkcije, nenazadnje pa si narodni heroj! Hočejo naju spreti, pripraviti, da bi se ločila. In kaj naj bi storil? Morda pa mislijo, da me bo to zlomilo in da se bom ustrelil! To bi bilo vsem po godu ... S tem bi jim olajšal ... pa še družinsko tradicijo bi nadaljeval!

VLASTA

Ne govori tako! Enega moža sem že izgubila. Tebe ne dam.

IVO

Kaj bom storil, me sprašuješ? Šel znova v ilegalo? Se skrival pred tovariši, s katerimi smo se skupaj borili ... Še Kocbeka so vsaj delno rehabilitirali in mu dovolili, da je objavil pesniško zbirko.

VLASTA

Kaj bova pa rekla otrokom. Ivo je videl pismo in se je še čudil, kako fin papir je in vodni žig ZIS.

IVO

Rekla jim boš, da sem bolan in da bi bilo dobro, ko bi šel za neka časa iz Ljubljane. Bom telefoniral Olafu in se dogovoril, da pridem za nekaj tednov v Split.

VLASTA

Ampak s Štefanom bi se pa lahko malo posvetoval. Njemu zaupaš, kajne?

IVO

Imaš prav.

VLASTA

Če je znal pomagati judom, da so iz naših pristanišč in letališč odhajali v novo ustanovljeno državo, bo pa tudi tebi kaj pametnega svetoval.

IVO

Veš, Vlasta, saj po eni strani mi je pa odleglo. Skoraj dvajset let sem prenašal nenehna šikaniranja, podla podtikanja, obtožbe, da sem sodeloval z Gestapom ... In ko so mi ponudili, da bi šel za veleposlanika v Albanijo, so mislili, da se jim bom do tal priklonil in zahvali za to izjemno čast. Albanija!

9. PRIZOR

Ljubljana, šestdeseta tečejo naprej.

VLASTA (16 let), IVO (14 let)

VLASTA

Popravni izpit bom imela. Biologija.

IVO

Kako boš pa to uredila? A boš povedal?

VLASTA

A si nor!

IVO

Ja, kako se boš pa učila? Na skrivaj?

VLASTA

Bom vzela s seboj knjigo in se na plaži in zvečer v postelji učila.

IVO

Ampak v Splitu bomo vsi na kupu.

VLASTA

Ah bom že, ne skrbi! Saj ne bo nihče gledal, kaj za eno knjigo berem.

IVO

Bodo pa morda pozorni, ker drugače bolj malo bereš.

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 135

VLASTA

Veš, kaj, ti zase skrbi. Ne vem, če ti bodo vse tiste knjige, ki jih prebereš, v življenju kaj koristile. Morda bi pa tebi tudi prišlo prav, da bi malo biologijo študiral.

IVO

No, ali veš kaj je partenogeneza?

VLASTA

Nespolno razmnoževanje, ki pri sesalcih še ni bilo dokumentirano.

10. PRIZOR

Vlasta, mama, otroci Nasta, Vlasta, Ivo.

VLASTA

Nekaj vam moram povedati ... očeta so čez noč upokojili ... zelo ga je prizadelo ...

IVO

A to je bilo tisto pismo?

VLASTA

Bodi tiho!

VLASTA

Tovariši so ga izdali ... in to ne prvič.

NASTA

Pa se ni nihče prej z njim pogovarjal?

VLASTA

Ne, še na proslavi so bili skupaj, pa nič ...

VLASTA

Kaj bo pa zdaj?

VLASTA

Oče je navzven trden človek, v njem pa se dogaja ... kdo ve, kaj? Še meni ne pove...

IVO

A bo zdaj kar doma?

VALSTA

Se bojiš, da boš pod nadzorom?

NASTA

Dajta že mir!

VLASTA

Nekaj časa bo že rabil, da se bo zbral, da bo ... upam, saj veste, kaj se je dogajalo v njegovi družini ...

IVO

Samomori ...

NASTA

Ima nekaj zares iskrenih prijateljev, ti mu bodo stali ob strani ...

VLASTA

A nam bodo vzeli stanovanje?

NASTA

Ne, ne bodo. Mami je rekla, da so mu celo pokojnino odmerili v višini njegove plače.

VLASTA

Ampak ne razumem, kako so ga lahko tako na hitro, tako zahrbtno odstavili?

IVO

Saj so Kocbeka tudi

VLASTA

No našega očeta le ne moreš primerjati s Kocbekom.

IVO

Ampak nekakšna tovarišija pa so vendar bili ... saj so se borili za isto stvar ...

NASTA

Kdo je že rekel: revolucija žre lastne otroke?

VLASTA

Sedaj bo še bolj hud ...

NASTA

Morate ga razumeti ... to res ni enostavno. Že leta 1933 je bil sprejet v partijo ... verjel je svetle ideale, v to, da se svet mora izboljšati, pa če umre še toliko ljudi. Med vojno je bil nenehno v nevarnosti ... vse do decembra 1944 je bil v Ljubljani ...

IVO

Saj sem nekaj bral v Borcu ... o tisti Mekinovi ...

NASTA

To je bila zares zelo grda zadeva ... obtožili so ga, da je sodeloval z Gestapom in ta sum je ostal ...

VLASTA

Jebemti, pa še Gestapo ...

11. PRIZOR

Pat Boon, *April Love*

*April love is for the very young
Every stars's a wishing star that shines for you
April love is all the seven wonders
One little kiss can tell you this is true.*

*Somtimes on April day will suddenly bring showers
Rain to grove the flowers for her first bouquet
But April love can slip right through your fingers
So If she's the one don't let her run away.*

12. PRIZOR

Strunjan, Vila Kozara, julij 1965

Vlasta, Ivo.

VLASTA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 138

Kaj pa kar naprej bereš? A se ne boš šel nič kopat?

IVO

Nič posebnega ...

VLASTA

Pa menda ne znova Julesa Verna? A nisi za to že malo prestar?

IVO

Ne, kar eno...

VLASTA

No pa pokaži, da vidim ...

IVO

Ne, to pa ne!

VLASTA

In zakaj ne? A je kaj takega, česar ne bi smel brati?

IVO

Ne, saj ti pravim, da ni nič posebnega.

Vlasta izpuli knjigo Ivu.

VLASTA

O ti prasec, a tole bereš! *Rakov povratnik*! Kje si ga pa dobil?

IVO

Sposodil sem si ...

VLASTA

No kar beri, se boš kaj naučil. Pravijo, da je precej svinjska knjiga. Jo bom potem še jaz. Malo pa le pridi dol na kopanje.

Vlasta odide. Ivo bere.

*»Ah, Tania, kje je zdaj tvoja topla špranja, tiste tvoje debele, težke podveze, tista mehka, napeta stegna. V mojem udu je šest palcev dolga kost. Poravnal bom vsako gubo v tvoji luknji, Tania, polni semena.(...)
Vroče strele pošiljam vate, Tania, da sta tvoja jajčnika vsa razbeljena. Je tvoj Sylvester zdajle malo ljubosumen? Nekaj čuti, mar ne? Čuti ostanke mojega velikega uda. Malce sem razširil bregove, izlikal gube. Za menoj si lahko privoščiš žrebce, bike, ovne, zmaje, bernardince,*

žabe, netopirje, kuščarje si lahko zatlačiš v zadnjico. (...) Ni ga bilo moškega uda na vsem svetu, ki bi bil dovolj velik zanjo, niti enega. Moški so zlezli vanjo in se zvili v njej. Potrebovala je raztegljive ude, rakete, ki so se same sprožile, vrelo olje, narejeno iz voska in kreozota. Odrezala bi moškemu ud in ga za zmeraj obdržala v sebi, če bi ji dovolil. (...) Poglej no to rit! Velikanska je! Povem ti, kadar zleze name, jo komaj objamem z rokama. Ves svet mi zastre. Ob njej se počutim kakor hrošček, ki leze vanjo. Sam ne vem, kaj me vleče k tej ženski – menda ta njena rit. Tako nesorazmerna je. In tiste gube v njej. Takšne riti človek ne more pozabiti. (...) Že dolgo je tega, kar sem jo imel. Včasih je bila tam doli pri Les Halles. Čudna tička je to. Legla je na rob postelje in si privihala krilo. Si že kdaj poskusil tako? Ni slabo. Tudi mene ni nič priganjala. Samo ležala je in se igrala s svojim klobukom, ko sem jo porival. In ko mi je prišlo, je zinila nekako zdolgočaseno: 'Si končal?'«

13. PRIZOR

The Beatles, *And I love her*

*I give her all my love
That's all I do
And if you saw my love
You'd love her to
I love her*

*She gives my everything
And tenderly
The kiss my lover brings
She brings to me
And I love her*

*A love like ours
Could never die
As long as I*

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 140

Have you near me

Bright are the stars that shine

Dark is the sky

I know this love of mine

Will never die

And I love her.

14. PRIZOR

Ivo, Vlasta, kasneje Nasta

VLASTA

A si že spet pil?

IVO

Ne ... ja ... vsi smo ga ... Svit se je obesil ...

VLASTA

Svit? Kaj pa mu je bilo?

IVO

Nič ... saj prav to je ... nič in zdaj je nič!

VLASTA

Bogi revež ...

IVO

Zdaj ni več, ni ga več ... Bili smo pri Mraku ... popili nekaj superc ...

VLASTA

Kako se je pa obnašal?

IVO

A misliš, če je že imel vrv okrog vratu?

VLASTA

Ne zajebavaj se ...

IVO

Bilo je še zgodaj, tam okoli pol petih, **niti mrak še ni bil** ... no mrak z neba ne iz gostilne ... ko je Svit nenadoma vstal in rekel: Grem domov

... se vidimo ... Nikdar nismo nikogar silili, da ostane z nami, če je hotel ...

VLASTA

In je kar šel domov ...

IVO

Ja, in mi smo nadaljevali s pogovorom ...

VLASTA

In s pitjem ...

IVO

Ja, a nismo dolgo ostali tam ... bil je mil aprilski predvečer in zdelo se nam je, da je vse še pred nami in smo se počasi pobrali vsak na svojo stran ... morda smo šli **prej** še malo v Šumi ...

VLASTA

In kdaj ste izvedeli, da je Svit ...

IVO

Še isti večer, bila je že tema in v Drami so igrali *Orestejo*, je prišla novica ... ne vem, kdo je bil sel, nekdo je planil v Šumi ...

Vstopi Nasta.

NASTA

Kaj pa je z vama? Izgledata, kot da je kdo umrl ...

VLASTA

Saj je

IVO

Svit se je obesil ...

NASTA

A Javorškov sin?

IVO

Ja, ja ... Javorškov sin ...

NASTA

Kje pa se je?

IVO

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 142

Bili smo skupaj, potem pa je kar nenadoma odšel domov ...

VLASTA

In kako ste izvedeli?

IVO

Nekdo je ... nekdo je planil v Šumi in kriknil: Svit se je obesil ... Ne vem, kaj se je tedaj zgodilo ... so ugasnile luči v bifetu, smo spili, kar smo imeli pred seboj, smo šli ven, smo jokali, kričali, smo utonili v molk ... spomnim se nekaj deklet, ki so začele nezaustavljivo jokati ... Monika, Barbara, Nataša, Katja, Mika, Maja ... vse naše lepotice, ki so bile naše sestre in tolažnice ... bili smo še otroci, ki smo se bahali z možatostjo ... Svita ni bilo več ... nikdar več ga ne bo ...

NASTA

Kaj je z vami?

IVO

Kaj? Kaj naj bi bilo?

NASTA

Govorijo, da obstaja klub samomorilcev ...

IVO

Kakšen klub! Bedarija! Svita je zajebal stari Javoršek. Ta pizda ... ko je imel Svit težave, ga je vtaknil na Studenec ... da je zakril vso zadevo ...

VLASTA

Kaj je že bilo?

IVO

Punca ga je pustila, on pa je malo ponorel in začel razbijati avtomobile pred kinom Vič.

NASTA

In Javoršek ga je poslal v Polje?

IVO

Da ga ne bi lasten sin osramotil ...

VLASTA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 143

A ni bil nekaj dni celo pri nas ...

IVO

Ja, ko so ga po treh mesecih spustili ven, ni imel kam iti. Naša dva pa sta bila ravno v Splitu pri Olafu in Danici ...

NASTA

Ivo, obljubi mi, nekaj mi obljubi ...

IVO

A da se ne bom obesil?

NASTA

Govorim ti kot starejša sestra, resno ti govorim in te prosim samo, da ti nikdar in nikoli ne pade na misel, da bi storil kaj takšnega! Ni je na svetu stvari, ki bi bila vrednejša od življenja. Meni lahko verjameš ... ni bilo vedno lepo, precej sem trpela, četudi sem bila še otrok ... in tega nisem nikdar pokazala ... Obljubi mi, obljubi mi, Ivo!

VLASTA

Pazi se, če boš še ti kaj takega poskušal, te bom pošteno premlatila ...

IVO (*sam*)

Morda pa je to le rešitev? Vsega se rešiš ... Nikdar več nisi pijan, nikdar več zaljubljen ... vseh trapastih ambicij si odrešen ... še poezije, četudi je v njej nekaj, kar je bolj vabljivo kot življenje samo ... Klinc pa Camus! Je res to filozofsko vprašanje? Ah, kaj ima filozofija s tem! Si upaš ali si ne? In kaj s tem dokažeš? Komu? Tisti, ki te je zapustila in je sedaj s tvojim najboljšim prijateljem? Saj nisi več trapast mulc, ki si predstavlja, kako bi vsi na tvojem pogrebu jokali ... Ne vem, Svit moj, morda smo vsi mi rabili tvojo smrt, da smo se ... vsaj začasno streznili? Si se moral žrtvovati, da bomo končno odrasli?

16. PRIZOR

Ljubljana, oktober 1968

NASTA, VLASTA.

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 144

NASTA

Ali misliš, da ga bodo zaprli?

VLASTA

Ah, daj no!

NASTA

Saj si prebrala izjavo v *Delu*?

VLASTA

Sem. A mislim, da ne bo nič hudega. To so eni starčki, ki nekaj ropotajo.

NASTA

Nič hudega? So zapisali, da je tako napisal kot Goebbels.

VLASTA

Saj so take pesmi pisali tudi Šalamun, pa Gajšek, pa Brvar ... a so koga zaprli? Sicer pa, če bi ga, bi pač nadaljeval družinsko tradicijo: ded je bil zaprt, oče je bil zaprt, sedaj pa še sin! A ni to okej?

NASTA

Ne bodi trapasta. Veš, da so niso tako enostavne stvari.

VLASTA

Malo jih tudi lahko faše. Saj je vedel, da bo to izzvalo reakcijo.

NASTA

Potem bodo pa vsi govorili, da sta za to kriva mami in oče, ki sta nas pitala s partizanskimi zgodbami. In da smo namesto maše vsako nedeljo poslušali *Še pomnite, tovariši!*

VLASTA

Saj smo jo res, no, radio je bil prižgan in zlasti oče je poslušal. Ker je samo čakal, da bodo povedali kaj takega, kar ni bilo res. Po njegovem.

NASTA

Še dobro, da mu prijatelji stojijo ob strani.

VLASTA

Oni tako ali tako vedno stojijo skupaj ob ...šanku ...

Vstopi Ivo.

Ivo

Misliš ...

VLASTA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 145

Si ti kaj mislil?

IVO

Sem, četudi zdaj niti ne vem več ... kaj?

NASTA

Napisal si, to je dejstvo. Upam, da ti je žal. Našima tega ne bi smel storiti.

IVO

Žal ... ne vem, saj več, ko pišeš, ustvarjaš iz viharja, to je rekel že Župančič.

VLASTA

In kakšen vihar te je napadel, ko si pisal?

Premor

VLASTA

Ne veš, ker ni bilo nikakršnega viharja! Le tvoja prepotentnost! Zajebavat, se iz vsega in z vsem! Sedaj pa si ves posran. Prav ti je!

IVO

Nisem posran ... nisem, ampak kdo je pa lahko vedel, da se bodo ti Staroslovencim, ti varuhi svetlih tradicij, spravi nadme ... Bom napisal pojasnilo ...

NASTA

Nič več ne piši, počakaj, da se bodo stvari pomirile same od sebe.

IVO

Pa se bodo ...? (sam zase) Upam, da se bodo ... A same od sebe?

17. PRIZOR

Ljubljana, istega dne.

Ivo, Vlasta

IVO

Sem govoril s Štefanom. Ocenjuje, da je vsa zadeva predimenzionirana. Da je urednik Drago Seliger naredil napako, ko je izjavo objavil v *Delu*, ki ima naklado več kot 140.000. Pesem pa je izšla v *Tribuni* s komaj 15.000 naklade.

VLASTA

Mi je telefonirala Lidija in me spraševala, kako sva mogla kaj takega dopustiti.

IVO

Menda ne bodo mislili, da sva midva napisalo to nesrečno pesem.

VLASTA

Sem ji rekla, da je Ivo polnoleten in da sam odgovarja za svoja dejanja. Tako kot smo mi ...

IVO

Štefan je rekel, da se bo dogovoril z odvetnikom, da bo prevzel primer. Seveda, če bo Ivo poklican pred preiskovalnega sodnika.

VLASTA

Pa se le sprašujem, od kod Ivotu takšna stališča ... Vem, to je pesem, in pesem se ne da brati kot zgodovinski dokument, pa vseeno.

IVO

Vedno, ko sem mu pripovedoval s naši družini, o dedu, o očetu, o medvojnih in povojnih časih, me je tako zavzeto poslušal. Nihče ne ve, kako se je to v njem preoblikovalo ... morda je to razumel kot gradivo za svoje pisanje ... Še dobro, da mu vsega vendarle nisem povedal ...

VLASTA

Saj vsega tudi meni nisi povedal ...

IVO

So stvari, ki ne smejo dobiti glasu. So dogodki v človekovem življenju, ki ostanejo zakopani globoko, globoko v njem ... in ni ga, ki bi lahko zahteval, da jih osvetli svetloba dneva. V večni noči pozabljenja ostajajo. Skoraj mrtve.

VLASTA

A to je vendarle vse, kar imamo. Naš spomin.

IVO

Ne spomin, naše življenje. Je kdo na tem svetu že žrtvoval svoje življenje zaradi svojega spomina?

18. PRIZOR

Ljubljana, junij 1988, Gostilna Novak.

Ivo in Ivo, oče in sin.

IVO

Kaj pravijo zdravniki?

IVO

Metastaze.

IVO

In kaj predlagajo?

IVO

Nič. Je že prepozno. K sreči pa pri teh letih zadeva napreduje počasi.

IVO

Pa te boli?

IVO

Še najbolj kolk, saj veš, da sem že kar nekaj časa moral hoditi s palico.

Dajva, naročiva pol litra cvička. (*Premor*) Kako Marija? In Tonček?

IVO

Kar v redu ...

IVO

To pa nisi rekel preveč prepričljivo. A je z Marijo spet narobe?

IVO

Ja, saj veš, kako je to.

IVO

Naš rod je obremenjen z vsemi mogočimi prekletstvi ... samomori ...

Veš, veliko sem ti pravil o naši družini ...

IVO

Ja, a ne vsega, ker si se bal, da bi spet napisal kakšno trapasto pesem.

IVO

Ja, veliko sem ti zamolčal. Zlasti v zvezi z mojim očetom. (*Premor*) Bil je nesrečen človek. Leta, ki jih med prvo vojno preživel v Pragi, so ga zelo zaznamovala.

IVO

Pa tudi tebe, kajne?

IVO

Seveda ... saj sem nekako zgubil stik z domom, z mamo in sestrama ter bratom.

IVO

In Bogdan je tudi naredil samomor.

IVO

Ja, tako kot tvoj ded, četudi ni res, da je to storil zaradi tega, ker je skoraj vse naše premoženje zakartal ...

IVO

In zakaj so te tako kmalu upokojili? Še danes se spomnim tistega pisma iz Beograda: tak fin papirja ...

IVO

Intrige. Intrige. Ki so se začele, ko sem bil med vojno v Ljubljani ... očitki, da sem sodeloval z Gestapom ... To me je tako prizadelo, ranilo ... Če ne bi bilo vaše mame, bi verjetno ... saj razumeš ...

IVO

Razumem, četudi si težko predstavljam ...

IVO

Veš, saj sem bil pripravljen na vse, ker, če opravljaš tako delikatno delo kot je varnostnoobveščevalna služba, potem moraš računati na vse ... tudi da te tvoji najboljši prijatelji izdajo ... Pustiva zdaj to, raje spijva

kozarec. (*Premor*) Morda boš, ko boš starejših, ko se boš bližal mojim letom to lažje razumel ...

IVO

Kdaj pa moraš biti nazaj v bolnici?

IVO

Do treh so mi dali izhod. Kot v vojski. Na zdravje! Tvoje, sin moj. Jaz sem svoje odslužil. Ti pa pazi, kajti vedi, da ti ne bodo dali miru ... zaradi mene!

IVO

Častno si služil!

IVO

Nekaj te moram prositi.

IVO

Prvič me nekaj prosiš. Doslej sem vedno jaz tebe.

IVO

Ker je to zelo pomembno; zame najpomembneje ... ko bom odšel ...

IVO

Saj ne boš še odšel ...

IVO

Ni me treba tolažiti, Ivo.

IVO

Ne saj ne ... ampak ... to je tako ...

IVO

Mene je oče zapustil, ne da bi poslovil ... še pisma ni napisal ...

IVO

Ah, saj ne vem ... saj veš, koliko mojih prijatelje je naredilo samomor ...

IVO

Vem in vedno sem se bal, da ...

IVO

Da bom še jaz

IVO

Prosim te, sin moj, da paziš, da si **oni** ne bodo privoščili kakšnih govoranc in pisarij! Tisti, ki so me ves čas šikanirali, tvezili laži in ...me osirali, da sem ... gestapovec ... torej ... prosim te, da me pokopljete v družinskem krogu.

IVO

Pa osmrtnica?

IVO

Po pogrebu. Najraje bi videl, da bi me pokopali v Piranu, gor na vrhu, ob cerkvi, kjer se vidi do Trsta ...

IVO

A ne v Zabreznici?

IVO

Nikakor! Nikakor!

IVO

Ja pa tam so vsi tvoji

IVO

Kot sem rekel. V Zabreznici ne! To je moja želja! In prosim te, da jo izpolniš. In naj se mama pri tem ne vmešava. Ona je tako zaupljiva in naivna, da bi jo še kdo pregovoril, naj bo pogreb slovesen, državni ... z govori in zastavami ... Mi obljubiš, sin moj?

19. PRIZOR

Žirovnica, avgust 1991.

Vsi, mrtvi in živi so zbrani na vrtu. Nekakšno družinsko srečanje. S hrano in pijačo.

Anton (r. 1845), Katarina, njegova žena, Anton, njun sin (r. 1875), Vida Vovk, Ivan, kanonik (r. 1851) Ivo (r. 1882), njegova žena Marija (r. 1885), otroci: Armela (r. 1907), Ivo (r. 1908), Bogdan (r. 1912), Vida (r. 1913), Egidij (r.1912) njen mož, Leon Okrožnik (r.

1905)), Nastja, hči Armele in Leona Okrožnika, Nasta (r. 1941), hči Mire – Vlaste in Alojza –Štefana, Vlasta (r. 1946) Ivo (r. 1948), Tatjana (r. 1939), Tili (r. 1936).

KATARINA

Vrt pa lepo vzdržujete.

EGIDIJ

Samo ne vem, zakaj je bilo treba posekati češnjo?

VLASTA

Ker še preden smo jo lahko obrali, so jo napadli škorci, ostale pa so padale na tla in začele gniti.

VIDA

Tudi marelice ni več.

NASTJA

Se je kar sama od sebe posušila. Ampak glogov grm pa še vedno cveti.

BOGDAN

Punčka joka ...

KANONIK

Tale pogled na Stol je res veličasten. Že res, da je Triglava naša sveta gora, ampak za nas, Kašarje, je Stol naš oče, kajne?

ARMELA

Ko sem bila, ko sva z Nastjo v lagerju, sem se ga tolikokrat tako živo predstavljala.

IVO

Jaz pa še nikdar nisem bil gor.

VLASTA

Ti lenuh ...

IVO

Tole našo domačijo bi morali že zdavnaj prodati. Kdo se bo z njo ukvarjal.

EGIDIJ

Pod Stolum so še vedno naši gozdovi.

IVO

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 152

Jih boš ti sekal in vlačil v dolino.

IVO

Sem vprašal logárja, koliko bi to stalo, pa je rekel, da več stane, da spraviš en hlod v dolino, kot tam dobiš zanj.

LEON

Kam ste pa dali klavir?

VIDA

Sem spekla nekaj pečenke. Postrezite si.

EGIDIJ

Ti, Ivo, še vedno rad piješ cviček?

IVO

Seveda. Kar nalij.

TILI

Sem se namučila, da sem postrigla vest ta liguster.

TATJANA

Ampak magnolija je še vedno takšna kot je bila.

KANONIK

Namesto kajže ste pa kar tako veliko hišo zgradili!

BOGDAN

Punčka, moja punčka joka ...

TATJANA

Nič več ne jokam ... To je pa Francijeva zasluga. Je dolga leta delal čez mejo, da je lahko prihranil.

ANTON

Zadnjič, ko sem videla ta vrt, je bilo pol metra snega. Še do Vide v Zasip se ni dalo priti.

VIDA VOVK

Saj ti ni bilo treba hoditi. Sem te jaz vabila? In potem so leta govorili, da sem kriva tvoje smrti.

TATJANA

Kot so za menoj šepetali, je nezakonska in še oče je naredil samomor.

BOGDAN

Bal sem se, bal sem se moje punčke ...

KANONIK

Življenje je sveto. Nihče nima pravice, da dvigne roko nad seboj.

IVO

Ampak moj oče se je obesil? In tedaj si, stric Ivan, govoril, da človek to lahko naredi, če nima vere v boga, ali če jo izgubi.

LEON

Vladimir, zakaj si pa sedaj Ivo?

IVO

Saj veš, to je bilo moje ilegalno ime ... očetovo ime ...

LEON

Ne vem, jaz sem končal v krematoriju ... Ali še kaj poješ?

IVO

Ti si imel polnejši glas, pravi bariton ...

KANONIK

Jaz bi še en kozarec ... Veš, Ivo, ti si komunist, zato o teoloških zadevah ne moreva razpravljati ... ampak Ivo, tvoj oče je bil moj brat. In njegova smrt je bila tudi moja.

NASTJA

In kje je končal moj oče? Pravijo, da v krematoriju. Kje je zdaj človeško usmiljenje. Sočutje, saj tudi milijoni, ki so umrli v drugi vojni, niso bili poklicani k bogu! Boga sploh ni bilo! Se je nekam skrnil ...

TILI

Sem molila tri krat na dan, ko sem bila še v hiši Vovkovih; a se je Anton, kasnejši škof, vedno zelo zanimal zame ...

IVO

Se sprašujem, če je celibat kriv njihove potlačene želje po otroških telesi?

VLASTA

V pol stoletja smo preživeli toliko, kot prej niso v treh stoletjih.

KANONIK

Toliko trpljenje je bilo posejanega v to našo zemljo, da bo še stoletja klila krvava žetev.

BOGDAN

Moja punčka joka, ali jo sploh kdo sliši?

NASTA

Jaz se sploh nočem pogovarjati o vojni. Saj je sploh ni bilo konec. Kar naprej so vojne. Po vsem svetu, zdaj še v tu, pri nas.

NASTJA

Imeli smo srečo, da smo se izognilo moriji.

ARMELA

Odkar so Leona odvedli v lager, nisem nikdar več sedla za klavir.

EGIDJI

Saj zato pa sem ga že pred leti prodal.

IVO

Daj mi še en šnopc. Mi tako paše.

VLASTA

Ti ga nekam veliko piješ, zadnje čase.

IVO

Jesih bi rekel, da tudi sprednje čase.

TATJANA

Franci je tako delaven, skoraj sam je zgradil najin dom.

VIDA

Nekam velik je; bosta imela veliko otrok?

TATJANA

Mi je zelo žal, resnično žal, Vida, da vidva z Egidijem nista mogla imeti otrok.

LEON

Nastja, Nastja moja, pridi k meni, da se ti ogledam ...

NASTJA

Oče, zakaj se nisi vrnil ...

IVO

A je še kaj pršuta?

VLASTA

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 155

Ti paše, ga že dolgo nisi okusil?

BOGDAN

Moja punčka joka ... se ji je kaj zgodilo?

TILI

Vsako jutro zalijem rože, še preden posije sonce.

IVO

Treba bo urediti centralno kurjavo v hiši. Da ne bo pozimi takšna ledenica.

NASTA (*Nastji*)

A vidva z Igorjem res odhajata v Ameriko?

NASTJA

Ja, je dobil ponudbo od IBM-ja.

VLASTA

In kje bosta?

NASTJA

V New Yorku.

LEON

Midva z mojo Melo sva šla le do Benetk ...

ARMELA

In kako so te gledale tiste spogledljive Benečanke ... Bil si res postaven

...

IVO

Fino, sicer pravijo da New York sploh ni Amerika. Bi pa šel enkrat tja.

NASTJA

Stanovali bomo pa v New Jerseyju, na drugi strani reke Hudson.

VLASTA

Se že kaj veseliš?

NASTJA

Po pravici povedano, ne. Se bojim. Tam bom ves dan sama, Igor v službi, saj veš kako je v Ameriki, fanta pa v šoli.

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 156

NASTA

Pa saj ste bili kar nekaj let v Berlinu ...

ARMELA

Kaj pa vi tam šepetate ...

LEON

Se spomnim, kako lepo si mi šepetala

NASTJA

Nič posebnega, mami. (*Premor*) Bili smo v vzhodnem Berlinu, kar je bilo precej depresivno, ampak vsaj nemško sem znala. Angleščine pa ne znam.

IVO

Saj se je boš hitro naučila, mesec dva ... še zlasti, če boste za vajo angleško govorili tudi doma ...

ANTON

Mi je tako mraz, a imate kakšno odej tu, da se malo ogrnem.

VIDA VOVK

Zasul te je deviško beli sneg in se oklenil tvojega srca.

ANTON

Ker si me zavrnila ...

VIDA VOVK

Nič te nisem zavrnila ... pač mi nisi bil všečUsmiljenje pač ne more biti ljubezen.

KANONIK

Čutno predstavljanje je nižji pojav psihičnega življenja ...

BOGDAN

Naj me nekdo pelje k moji punčki ...

TATJANA

Saj sem tu, a nisem več punčka, očka moj, ki nisi hotel biti očka ...

IVO

Ne vem, če ste brali v Delu prispevek dr. Stojana Pretnarja, o tem, da država ne bi smela Cerkvi vračati premoženja v naravi, najmanj pa

gozdov, ki so fevdalnega izvora. To prepoveduje tako Zakon o cerkvenem pravu, kot naša Ustava.

EGIDIJ

Smo morali pristati na to, da nas je Vatikan sploh priznal.

KANONIK

Vida, bi še malo potice ...

IVO

Ustava namreč izrecno govori o tem, da lastnik ne more biti tuja pravna oseba, tj. papež.

NASTJA (*Nasti*)

Res se bojim te Amerike. Najraje ne bi šla. Ampak zdaj je že prepozno.

NASTA

Boš videla, da se boš počasi vsega navadila. Vzemi to kot novo izkušnjo. Saj smo že toliko stari, da v Avstralijo ne bomo več potovali.

VLASTA

Saj bo vse v redu, Nastja. Ne boj se. Te bomo pa prišli kaj obiskat.

IVO

Jaz takoj.

NASTJA

Saj veš, kako je s strahom: ko se enkrat naseli v tebi, ga ne spraviš več ven. In potem te je strah pred njim samim.

KATARINA

Jaz bi šla notri; tule postaja zdaj že res nekoliko hladno.

EPILOG

New Jersey, 26. december 1991.

Nastja se sprehaja po pomolu ob reki Hudson.

NASTJA

Kaj počnem tu? Kaj sploh je tu? Nič. Sivina, veter, temna reka, tujci vsenaokrog. In ta božič, ki naj bi bil družinski praznik! Kakšen praznik!

© Ivo Svetina

Uporaba in reprodukcija besedila brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedana. 158

Kakšna družina. *Vse srčne družine so si podobne, vsaka nesrečna družina pa je nesrečna po svoje*, je zapisal Tolstoj na začetku *Ane Karenine*. Tujka za vedno. Tujka v svojem življenju. Kot da bi bila še vedno v lagerju. Vsepoovsod temni, resni, hudi ljudje. Še ta reka ... kot da je iz črnega marmorja, kot nagrobnik ... Kako je že razmišljala Karenina, ko je stala na postaji in gledala vagone ... velika železna kolesa, ki so drobila vse pod seboj ... *sebe pa rešim vseh in same sebe* ...

ŠE PO KONCU

Armela in Leon. Armela igra klavir. Leon poje.

LEON

*Za logom stara lipa stoletja že cveti,
z vonjavo svet obsipa, ga s sencami hladi.
Otroške prve sanje sem pletel si pod njo,
zvesto verjel sem vanje, a kje je zdaj že to,
oj, kje je zdaj že to!*

*Za davnimi spomini grem po mladosti poti,
za logom v mesečini, glej, lipa še stoji!
A v krošnji razvihrani šepeče mi večer:
pod mano tu postani in vrnem ti tvoj mir,
oj, vrnem ti tvoj mir.*

TEMA, DOLGA TEMA